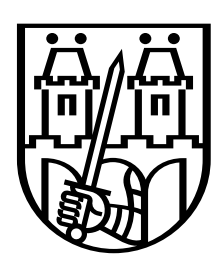

JOHANNES URZIDIL

Johannes Urzidil

1896–1970

PRAHA 1

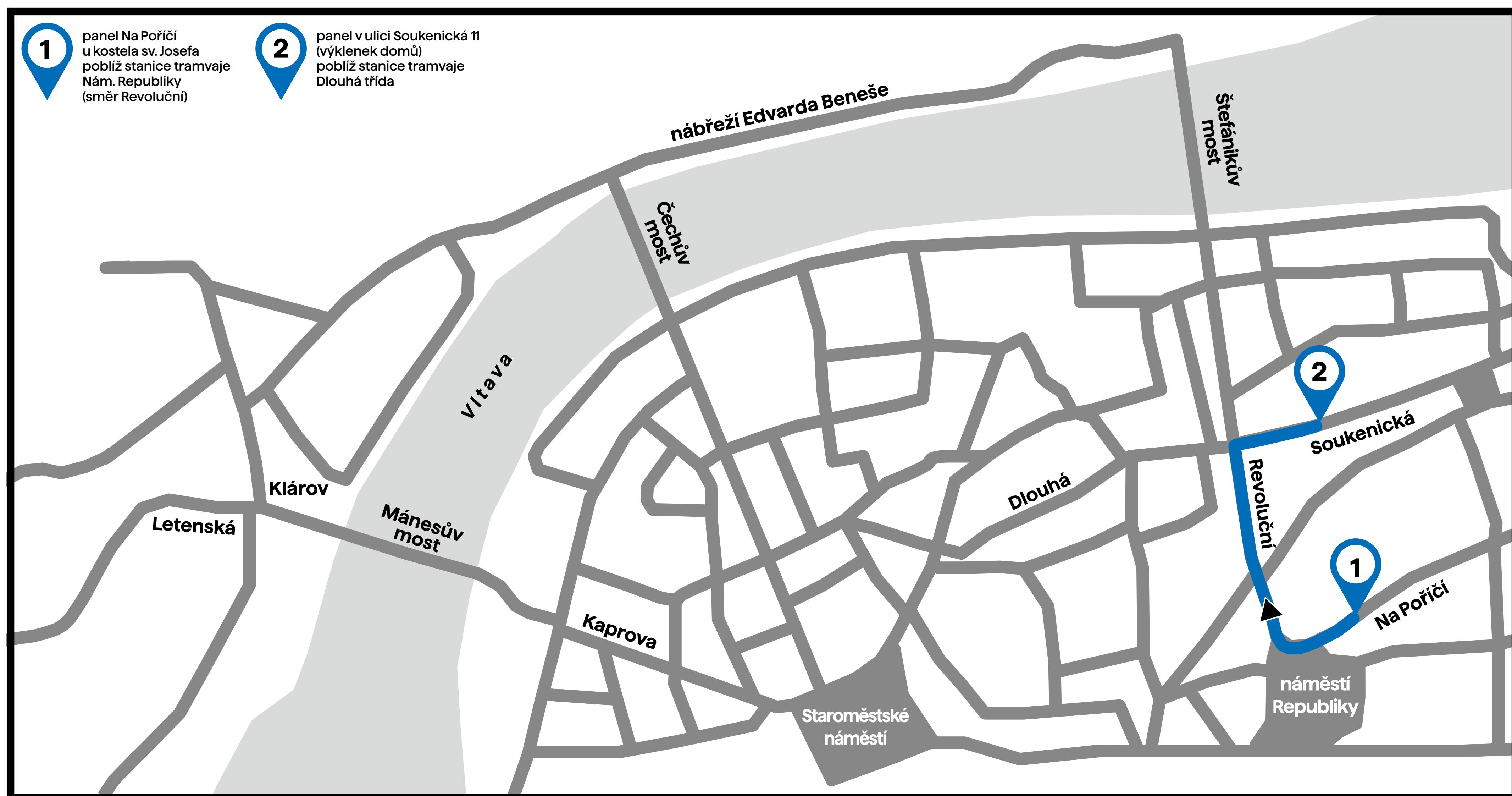
 Bundesministerium
Wohnen, Kunst, Kultur,
Medien und Sport

Zuzana a Eugen Brikciusovi
zvou na plakátovou výstavu

JOHANNES URZIDIL slovem i obrazem,

na kterou poskytly grant
Městská část Praha 1,
Bundesministerium für Wohnen,
Kunst, Kultur, Medien und Sport.

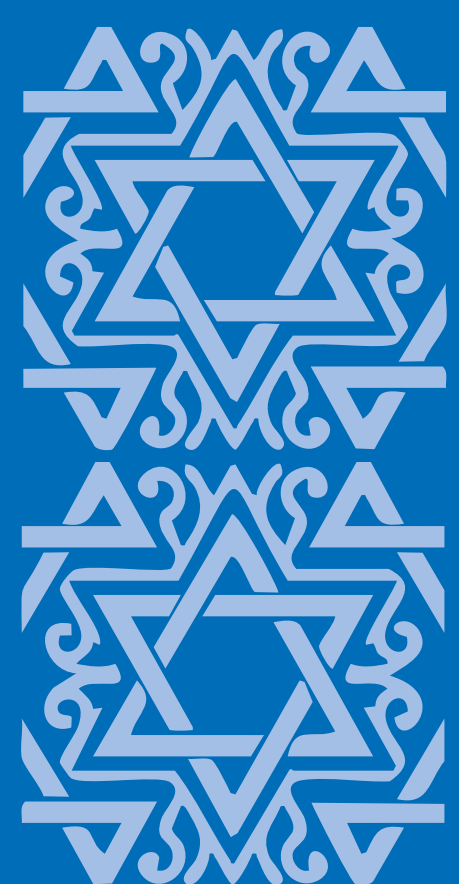

Připravila: Zuzana Brikcius
Grafická úprava: Markéta Zahradková
Celou výstavu si lze prohlédnout na: www.brikcius.eu

JOHANNES URZIDIL

DĚTSTVÍ

Jeho židovská matka si ze svého prvního manželství přivedla sedm dětí, Johannes byl tedy její osmé dítě. Matka zemřela, když mu byly čtyři roky; otec byl úředníkem u dráhy a byl nacionálně přesvědčený Němec.

Johannes Urzidil se narodil 3. února 1896 v Praze do německy mluvící rodiny s českými, německými a židovskými kořeny.

Lit. *Umr* Pag. *422*

Datum der Meldung	Nro. Cons.	Namen	Charakter	Geburtsjahr	Geburtsort	Daten des Heimatscheines
Datum ohlášení	Čís. pop.	Jména		Rok narození	Rodiště	Data listu domovského
18. VIII. 1900	436	<i>Urzidil Josef</i>	<i>Adjunkt o.k. stat. drak vdovec</i>	1896	<i>Oschelin</i>	<i>Stříbro</i>
		<i>Fritz</i>		1887		
		<i>František</i>		1889		
		<i>Elsa</i>		1884		
		<i>Hedviga</i>		1878		
		<i>Ján</i>		1896		

Pražská otcova policejní přihláška je psána česky na příjmení Urzidil, vdovcův jediný syn z prvního manželství (ostatní děti si jeho první manželka Elisabeth, roz. Metzelesová, poprvé provdaná Steinitzová a zesnulá 7. ledna 1900, přivedla ze svého prvního manželství) a budoucí spisovatel je tu zapsán křestním jménem Ján. Jako otcovo rodiště je uvedena obec Ošelín (Oschelin) v okrese Stříbro (Mies), dnes příslušející k okresu Tachov.

Johannes Urzidil jako pětiletý

Šipín, rodiště Urzidilova otce na staré pohlednici

JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH

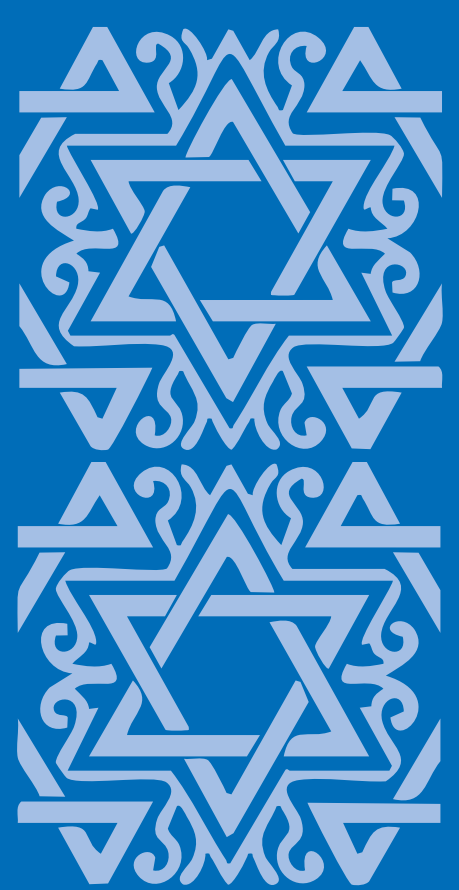
Pravá tabule – ODKAZ JEDNOHO MLÁDENCE

Jednoho dne – první světová válka už běsnila na všech frontách, avšak těch lidských osudů, o kterých tu chci vyprávět, se bezprostředně netýkala – zavládlo mezi spisovateli v kavárně Arco značné vzrušení. Mluvílo se o tom, že Heinrich Mann má v úmyslu navštívit Prahu a přednést tady přednášku. Za téma si zvolil Emila Zolu, a to ani ne tak jako literární jev, ale především jako bojovníka proti mravní krizi národního a státního společenství. Padaly různé návrhy, co by se mělo podniknout, aby se návštěva Heinricha Manna důstojně oslavila.

„Tak jděte všichni na nádraží a pozdravte ho tam. Já bych mu mohla dát kyticí růží,“ navrhla krásná Wanda. Byla to dcera sazeče, který pracoval v jedné pražských novinách. Měla sice jen základní školní vzdělání, ale aby udělala dojem na svého milence, břitkého literáta P., naučila se nazpaměť celé stránky z Kierkegaarda, které z ničeho nic ráda odříkávala u kavárenského stolu, aniž jim sebeméně rozuměla.

JOHANNES URZIDIL

Ve stáří asi jednoho roku se svými rodiči, Elisabeth Metzelesová (1854–1900) a Josef Urzidil (1854–1922).

Otec, železniční inženýr Josef Urzidil (1854–1922) pocházel z českého pohraničí, mluvil pouze německy a byl přesvědčený německý nacionalista. Matka Elisabeth Metzelesová (1854–1900) byla z významné pražské židovské rodiny, ovdověla a přivedla do manželství sedm dětí. Po jejím předčasném úmrtí pomáhala otci s výchovou čtyřletého Johannese nevlastní sestra Hedwig. V roce 1904 se otec znovu oženil, tentokrát si vzal Češku, katoličku Marii Annu Mostbeckovou.

Interiér muzea ve Zvonkové

Hodiny z lokálu hostince Kari

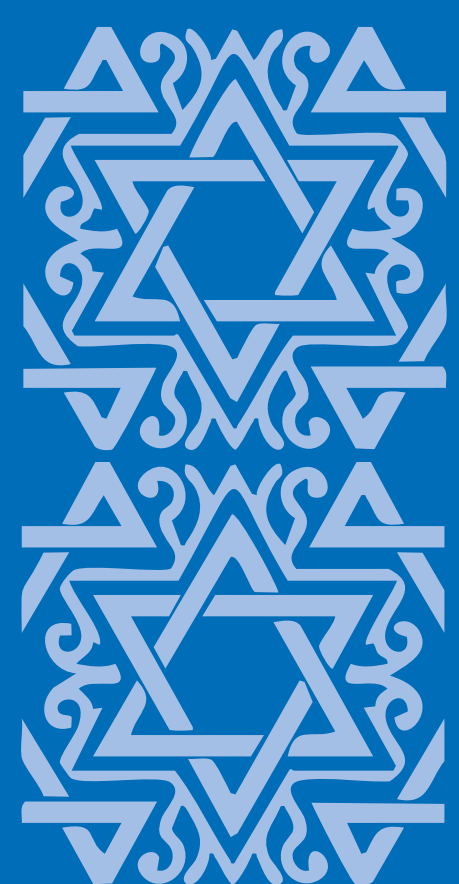
Dobová fotografie Zadní Zvonkové

Muzeum je umístěné v domku u kostela ve Zvonkové

JOHANNES URZIDIL

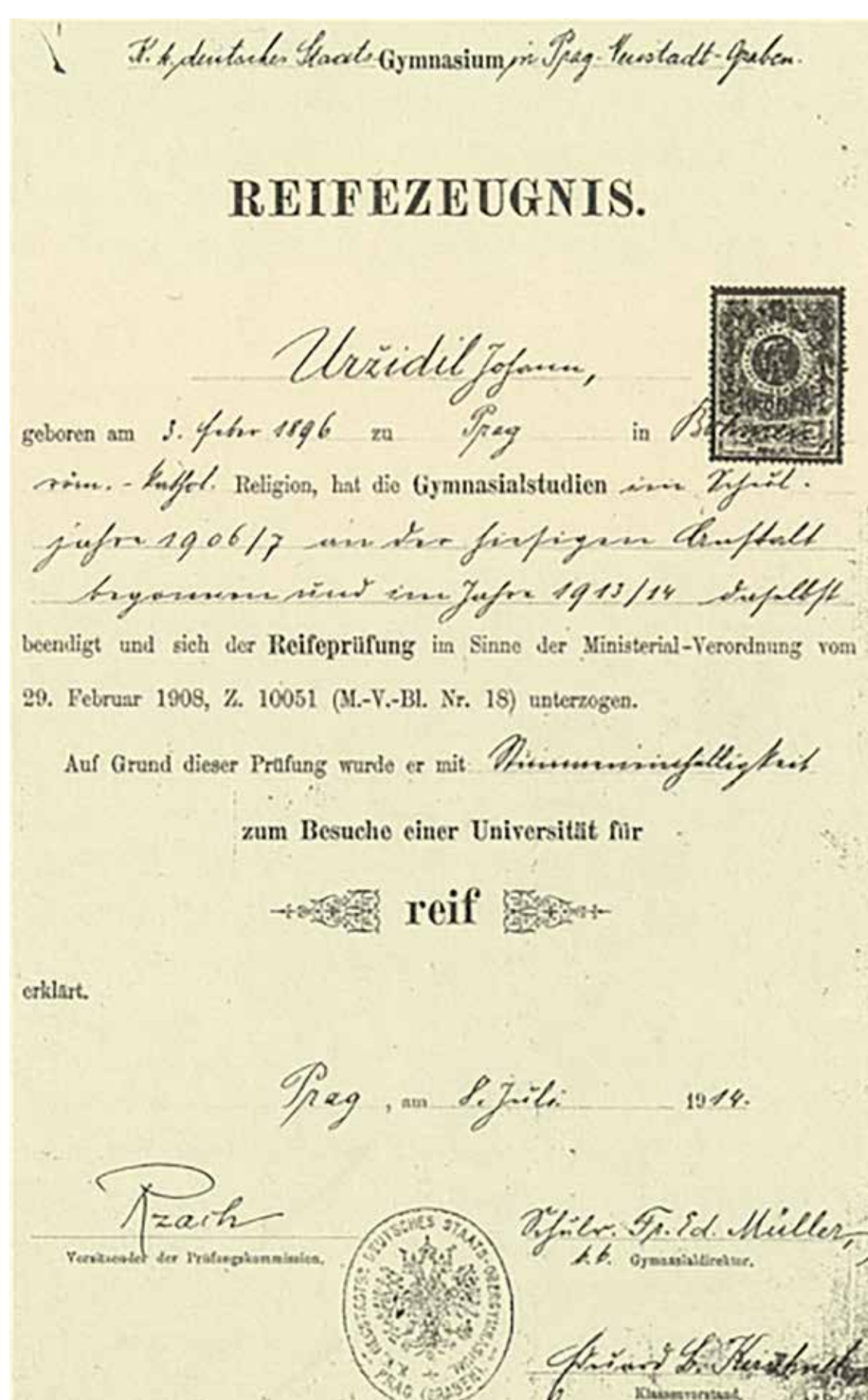

MLÁDÍ

Pamětní deska na budově
bývalého Německého
státního gymnázia v Praze,
Na Příkopě 16

V letech 1906–1914
studoval na Německém
státním gymnáziu
na Novém Městě,
Na Příkopě 16. Následně
studoval germanistiku,
slavistiku a dějiny umění
na Karlo-Ferdinandově
německé univerzitě
v Praze, která byla
po rozdělení univerzity
v roce 1882 německou
částí původní Univerzity
Karlovy.

Na maturitním vysvědčení z roku
1914 je psáno jeho jméno Urzidil

Maturitní třída c. k.
německého gymnázia
Na Příkopech
v červnu roku 1913 – Urzidil
sedí v první lavici vpravo

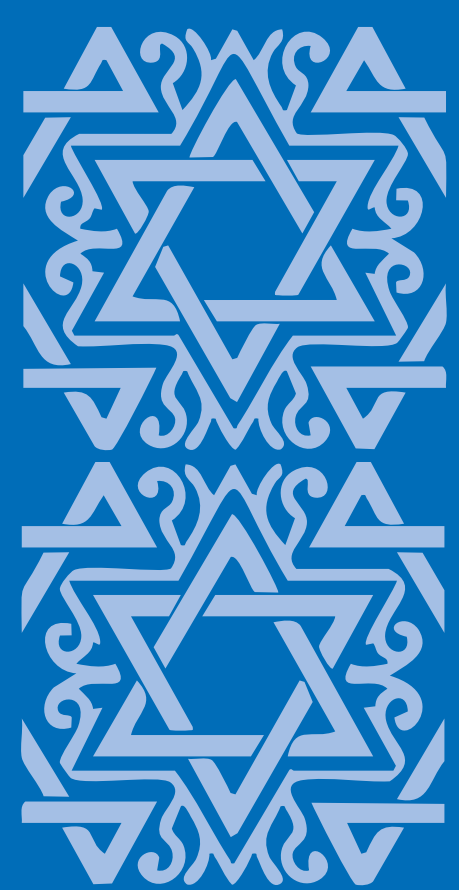

Johannes Urzidil na snímku
ze studentských let

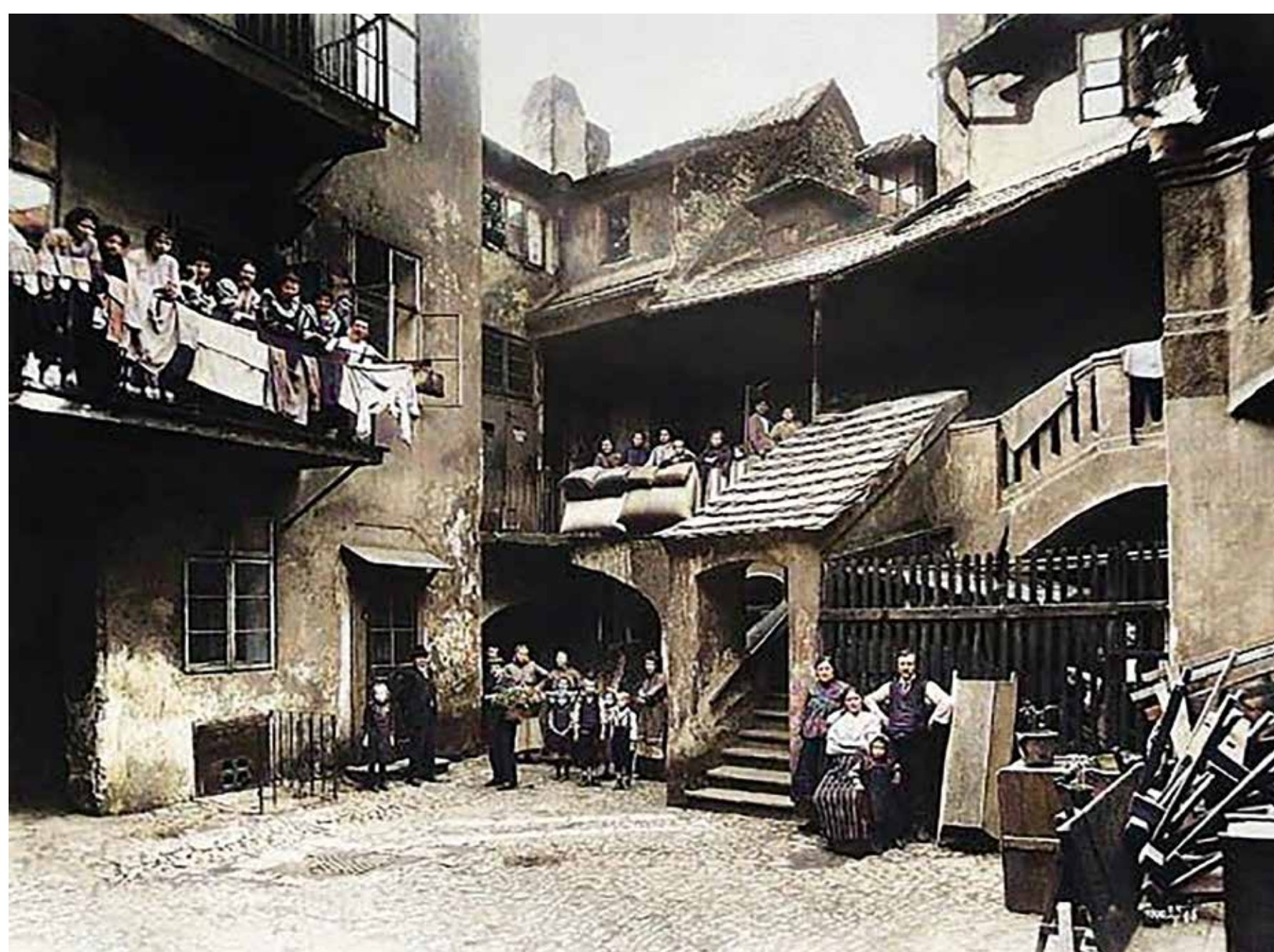
Karlo-Ferdinandova
německá univerzita
v Praze na Starém Městě

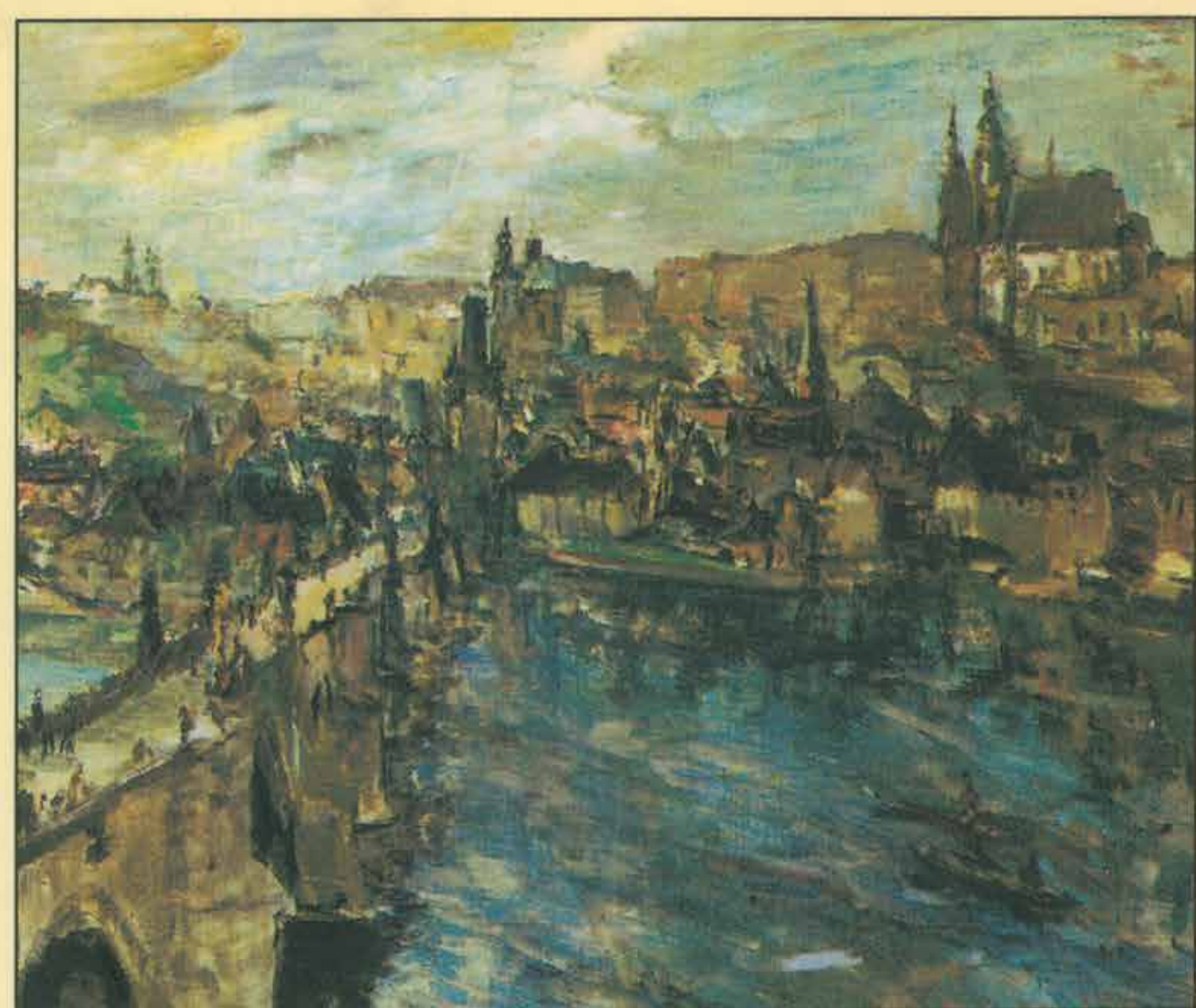
JOHANNES URZIDIL

Od dětství se pohyboval mezi češtinou a němčinou, katolickou i židovskou tradicí a prostředím staré mnohonárodnostní Prahy. Tento svět se později stal hlavním námětem jeho literární tvorby. O komplikovaném vztahu ke své maceše píše v knize *O mém pražském tatínkovi a mém newyorském řemesle*, v německém originále *Väterliches aus Prag und Handwerkliches aus New York*.

Městská čtvrť Josefov je nejmenším katastrálním územím Prahy, které obklopuje Staré Město. Do roku 1850 se Josefov nazýval Židovské Město, ještě dříve se této části říkalo Židovské ghetto. Dnes jde o zachovalý celek významných židovských památek evropského významu. Původní Židovské ghetto bylo koncem 80. let 19. století coby chudinská čtvrť odsouzeno k asanaci. Z ghetta se zachovalo málo staveb, mezi nimi židovská radnice, Starý židovský hřbitov a šest synagog: Klausová, Maiselova, Pinkasova, Staronová, Španělská a Vysoká.

Johannes
Urzidil
Pražský
triptych

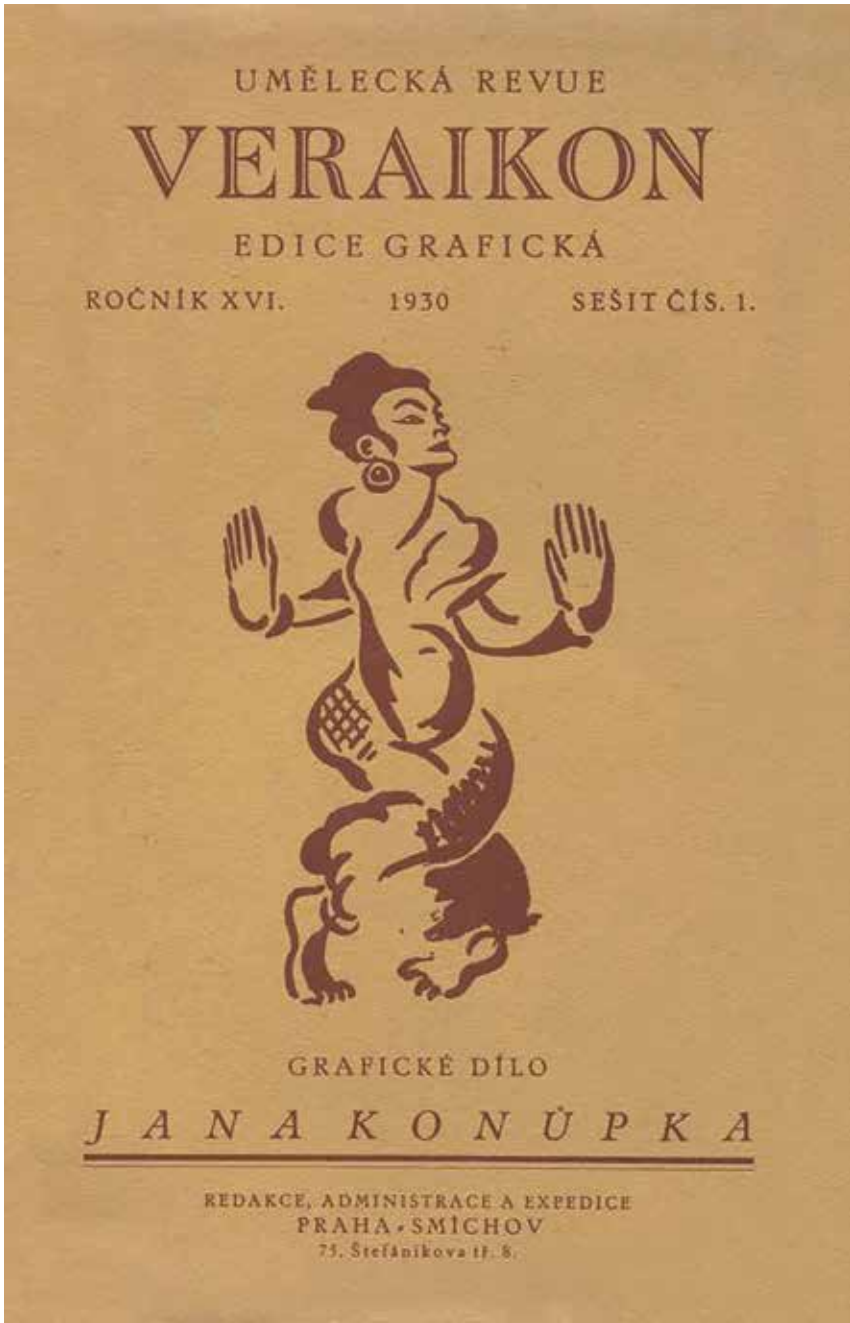
JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH Predella RELIÉF MĚSTA

Vysoko nad Prahou, v gotickém chrámu sv. Víta, visí mezi dvěma pilíři kněžiště veliký, ve dřevě vyřezávaný obraz, který představuje útěk Zimního krále. Král doprovázen jízdní družinou chvátá pryč po Karlově mostě, již tenkrát starobylém, a hanebně tu zanechává císařskému vítězi zimní trůn a nejistou korunu. Už jako kluk jsem vždycky tuto řezbu dychtivě pozoroval, nikoli snad kvůli oné historické, teatrálně zobrazené události, ale především proto, jak živě na mě působil obraz návrší a hradu, domů, řeky a mostu, střech, štítů, kupolí a věží. Na úzké ploše žilkovaté, stářím zahnědlé dřevěné desky se tu stěsňalo rozlehlé město, jehož barokními ulicemi, proplétajícími se mezi paláci velkých českých pánů a měšťanskými domy s pestrými domovními znameními, šplhal kluk až nahoru na hradní náměstí a k dómu. Mohl jsem to město prožívat jako jednotu, téměř jako by to byla jedna osoba – docela bez ohledu na dramatický průběh útěku na mostě, a mohl jsem si přisnít i to, co na reliéfu nebylo. Chlapecké sny jsou tvůrčí. To město mi vystavěly ony a stavěly je jako umělecký tvar.

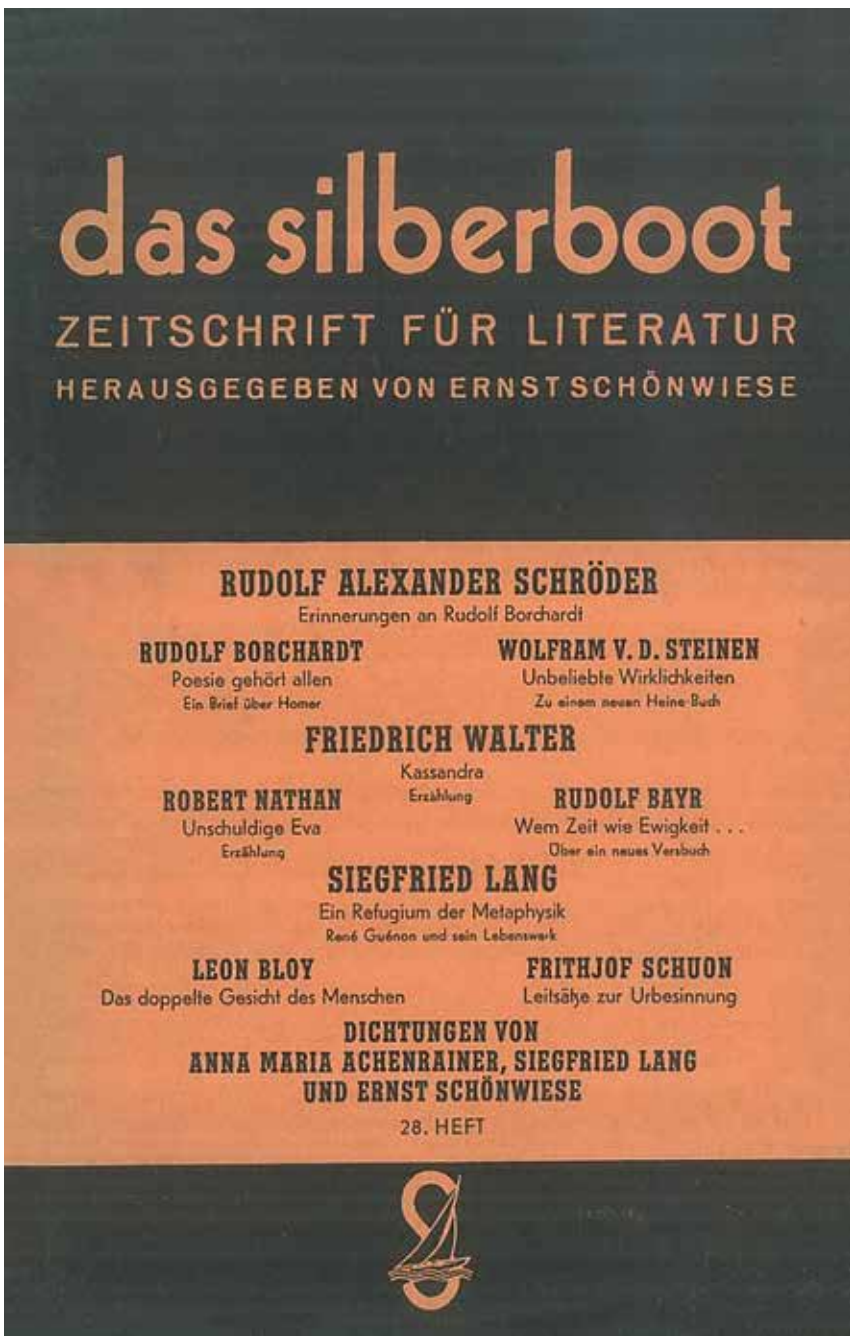
O císařské Vídni se tvrdilo, že je příjemná, avšak královské a císařské město Praha takové určitě nebylo, ani zvenčí, ani uvnitř; bylo sršaté, urputné, bojovné a hrozné. Žít v něm mohlo být podivuhodně napínavé a vzrušující, ale nikoli příjemné. Od té doby, kdy mytická kněžna Libuše věštila z Vyšehradu, strmícího nad Vltavou, budoucí slávu Prahy, byly tu doma boj a svár, drsné různice mezi nepoddajnými, násilnými a homérskými vladyky z počátku české historie, jak je líčí Stifter ve „Vítkově“, záludné rozepře mezi Čechy a Němci, počínající už v době přemyslovských panovníků, tíživý útlak židovské obce, která v Praze opatrovala své svatostánky už od desátého století, prudký a krvavý spor o víru mezi husity a papeženci.

Již ve svých sedmnácti letech začal publikovat v Prager Tagblattu poezii pod pseudonymem Hans Elmar, překládal české básníky a psal literární kritiky. Po vzniku Československa působil jako novinář v Prager Tagblattu.

JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH
Predella RELIÉF MĚSTA
Chlapec pátral v dějepisných knihách a znepokojovalo ho to. „Protestantští čeští vzbouřenci svrhli oba katolické císařské místodržitele hrabata Martince a Slavatu včetně tajného písaře Fabricia z okna do hradního příkopu.“ Tak to stálo v učebnici dějepisů. Nebylo jen zcela jasné, zda se „včetně“ vztahovalo na tajného písaře, nebo na hrabata. Ale přece jen to vypadalo, že tím vedlejším byl písař. Ať tak či tak, onou událostí začala třicetiletá válka, nebo alespoň její předehra, která vedla přímo ke katastrofě a k žalostnému útěku onoho krátkodobého Zimního krále. Ale ono „včetně“ chlapce zaměstnávat nepřestávalo. Jako by patřilo k nepostradatelným pomocným slovům určitého pojetí dějin i života, stejně jako slovo „toliko“. „Když se časně ráno probořil Karlův most, nebyl nikdo zraněn. Toliko jeden pekařský uředník, který roznášel housky, spadl do řeky a utonul.“ Tak zněla zpráva v novinách. Tajní písaři a pekařští uředníci existovali „včetně“, byli „nikdo“ a „toliko“ umřeli. Ale i po třicetileté válce – a nejen v souvislosti se sociální syntaxí – nacházely jak v zemi, tak v hlavním městě svou jedovatou potravu nenávisť a svár. Češi a Němci si navzájem ubližovali, ti i oni ubližovali Židům, císařská

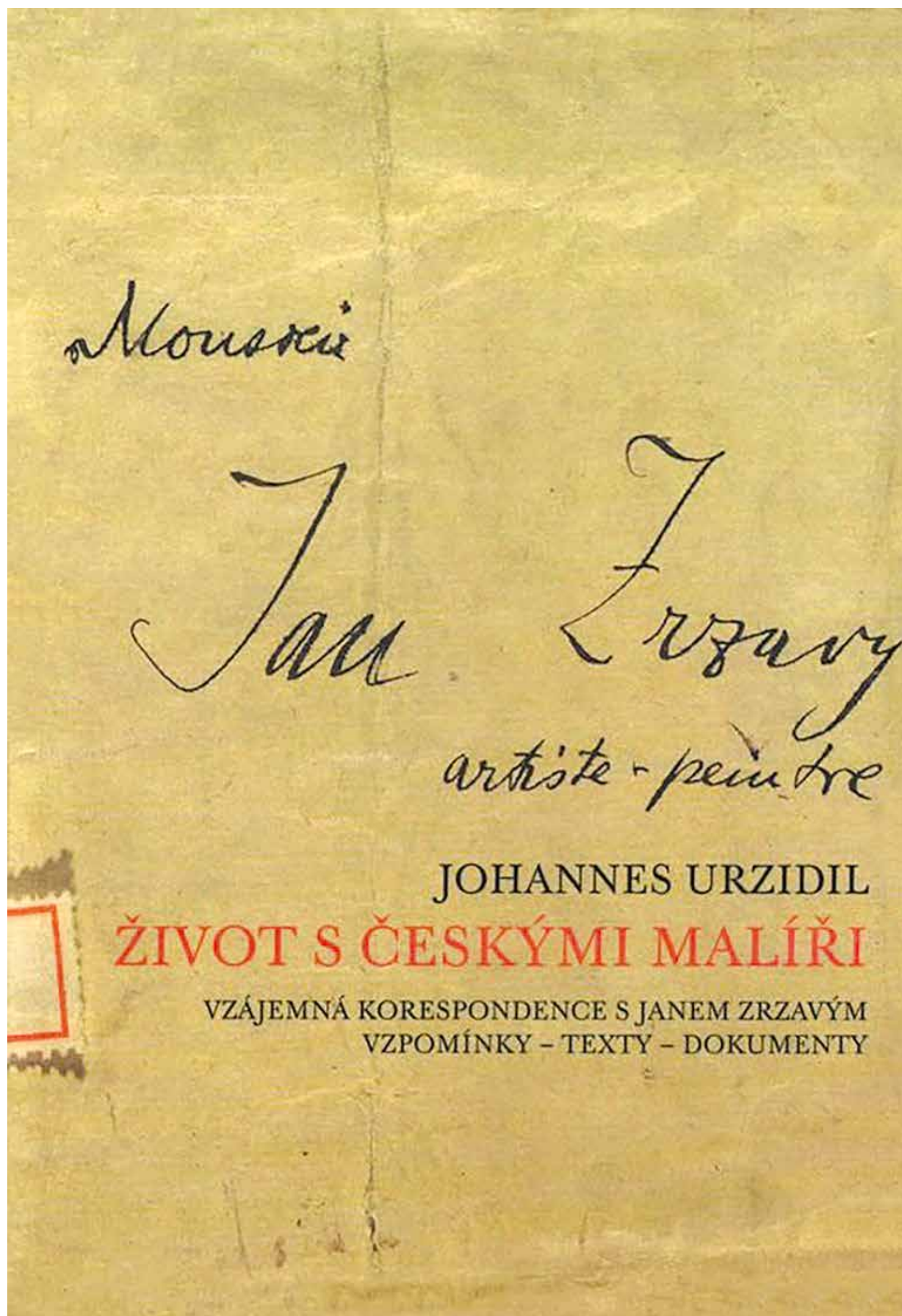
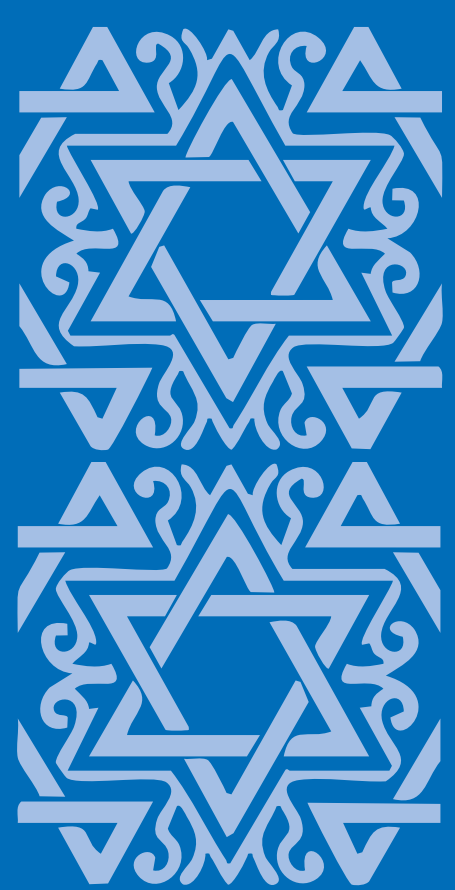
Urzidil byl od roku 1921 pražským dopisovatelem Berliner Börsen-Courier, redaktorem časopisu Harmonie, vydavatelem literárního časopisu Das Silberboot (1935–1937) a spolupracovníkem bratislavského Die drei Ringe (1935–1938). Přispíval články do časopisů a novin Veraikon, Die Aktion, Alt-Prager Almanach, Deutsche Kunst und Dekoration, Das Kunstblatt, Forum, The Germanic Rewiew, Deutsche Zeitung Bohemia, Obzor, Prager Tagblatt, Slavische Rundschau, Tribuna.

šlechta neměla valné mínění o všech dohromady, ovšem Češi si jí také příliš nepovažovali a při vši poníženosti – jako právě kvůli ní – ji z plna srdce nenáviděli. Přirozeně že se vždycky vyskytovaly výjimky, ale kdo se jimi zaobírá přespříliš, klade správné akcenty jinak. Jak tedy nemělo toto město při tolika rozporech působit sršatě, urputně a hrozivě i svou architekturou a celou tvářností? Vybouřily se tu příliš rozdílné temperamenty. A přestože se po ulicích linula vůně dobrého silného piva a uzenin, zahalovala všechno mračna mýtů, v okolí Staronové synagogy se v noci pachtil Golem, uprostřed Starého židovského hřbitova sídlil rabi Löw v kruhu svých třiatřiceti oblíbených žáků.

JOHANNES URZIDIL

JOHANNES URZIDIL / ŽIVOT S ČESKÝMI MALÍŘI

Půl století už prošlo od časů, kdy jsem se jako mladý muž stýkal s nejvýznamnějšími českými malíři své doby. Byl jsem tehdy ovlivněn průkopnickou mnichovskou skupinou umělců sdružených pod jménem Der Blaue Reiter, kterou vedl Wassily Kandinsky, Alfred Kubin, Paul Klee a Franz Marc a jež udávala ve střední Evropě tón kubismu a zejména expresionismu, k jehož literárnímu předvoji jsem patřil i já. S Kleem, který se dnes pokládá za jednoho z největších protagonistů moderního umění a stal se téměř klasikem, jsem si občas korespondoval a později i zprostředkoval uspořádání první výstavy jeho děl v Praze. Věda o umění a dějiny umění náležely k předmětům mých studií. A tak bylo skoro samozřejmé, že jsem svou pozornost a také své srdce – věnoval českým umělcům svého bezprostředního okolí a svého domovského města Prahy. Hluboce ovlivnili mé pozorovací schopnosti, nejen pokud šlo o umění, nýbrž i mé názory na svět a život. Prožil jsem s většinou z nich nesčetné šťastné hodiny, uveřejnil jsem o nich mnoho studií a ještě dnes, v jiném světě a po tolika letech, jsem obklopen díly jejich rukou, pokud je bylo lze zachránit z vírů našeho chaotického věku.

Lobkovický palác na Malé Straně – sídlo německého velvyslanectví v Praze, Vlašská 19

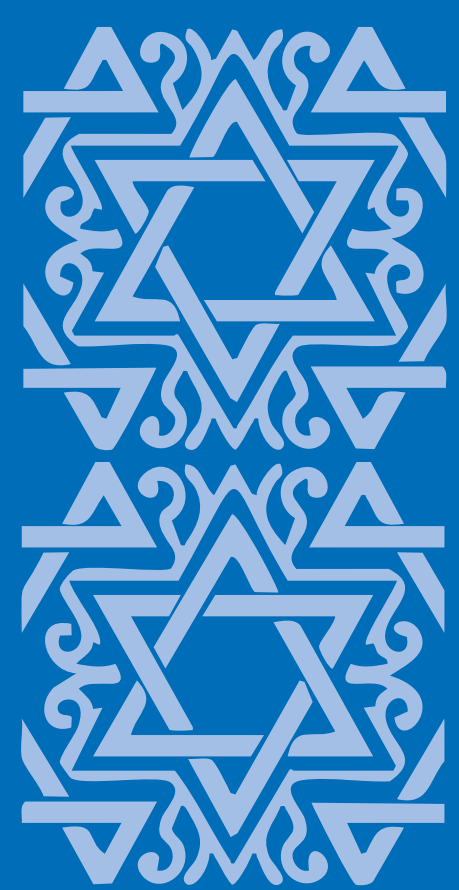
Od roku 1921 byl zaměstnán jako tiskový referent německého velvyslanectví v Praze, v roce 1933 byl kvůli svému židovskému původu propuštěn. V tomto roce se dostal v Německu k moci Adolf Hitler a Johannes Urzidil se z rasových důvodů stal přes noc personou non grata.

Johannes Urzidil ještě jako rada německého velvyslanectví v Praze na tribuně při odhalování Goethovy sochy v Mariánských Lázních o svatodušní neděli 1932

JOHANNES URZIDIL

PŘÁTELÉ A KULTURNÍ OKRUH

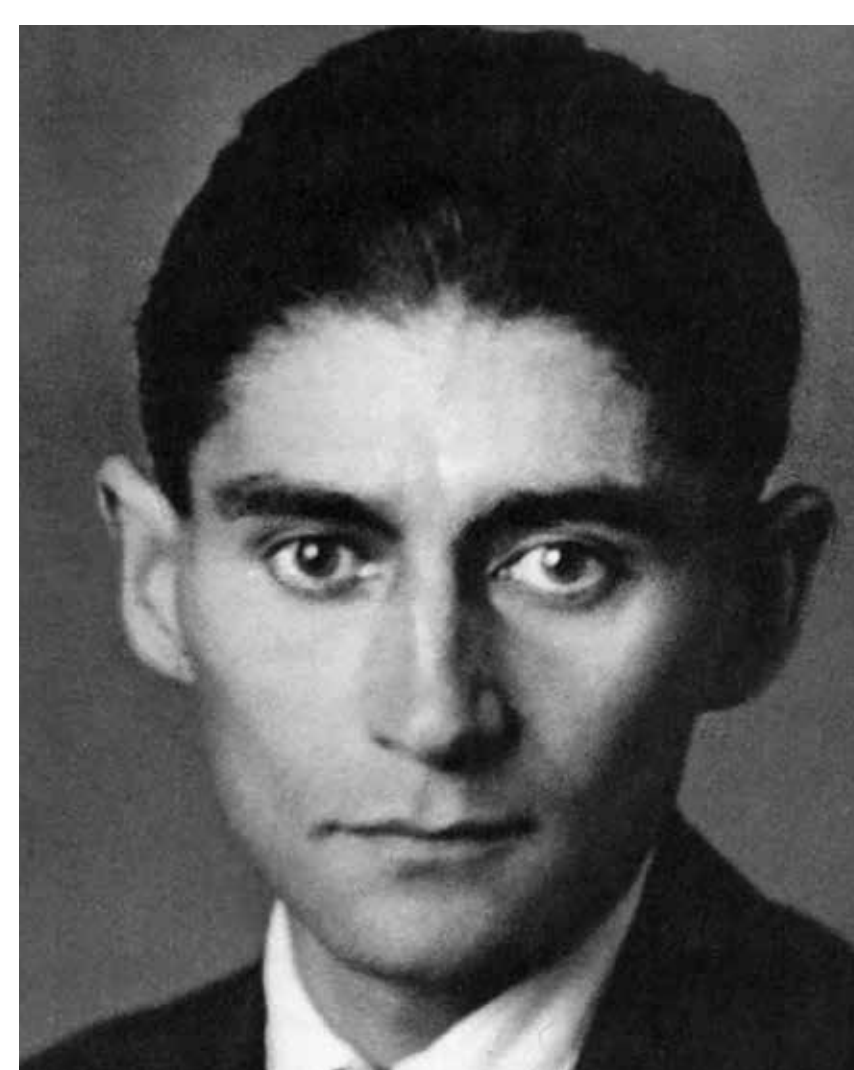
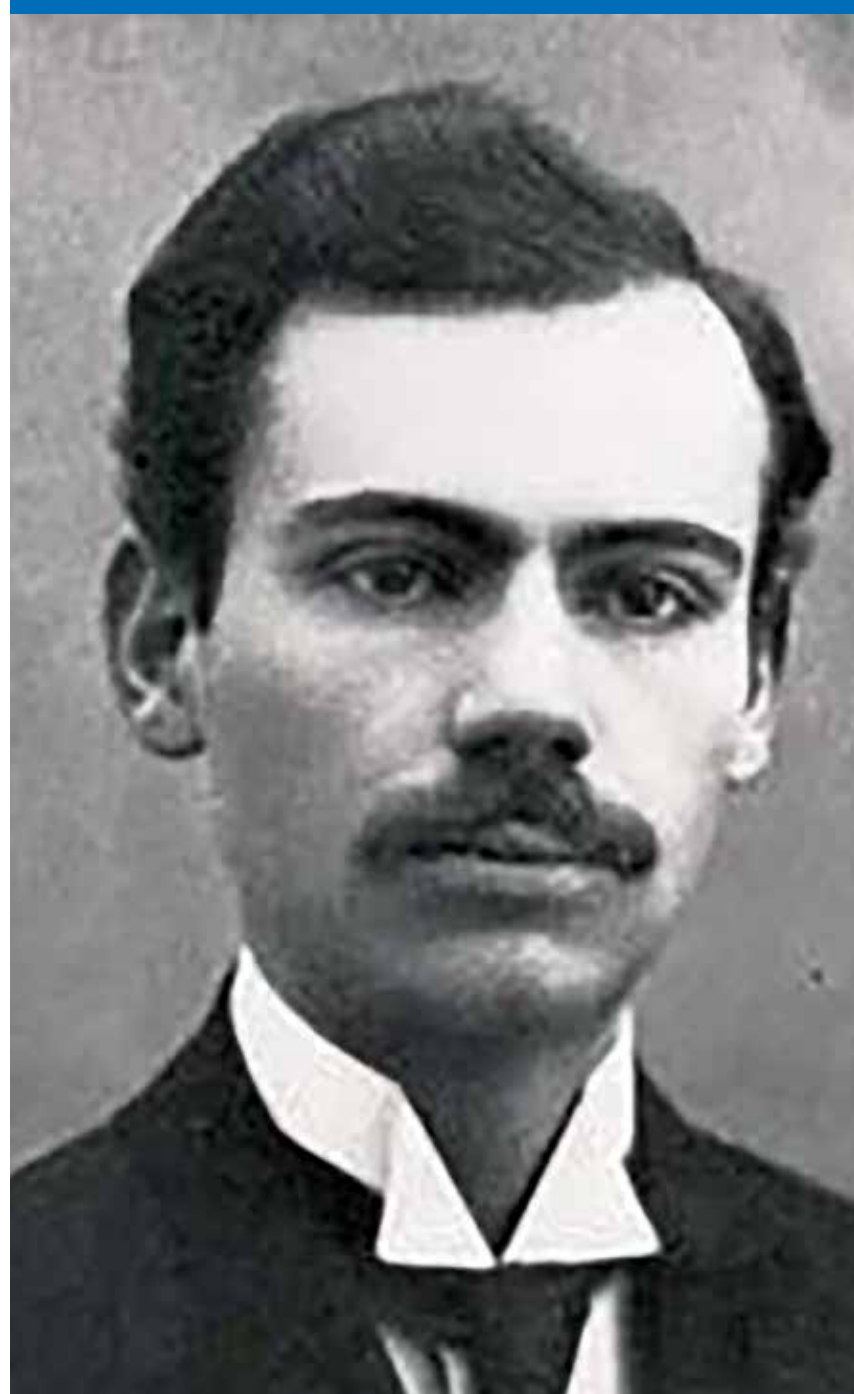

Patřil do slavného okruhu pražské německé literatury. Navštěvoval legendární literární kavárnu Arco. Přátelil se s Kafkou, Brodem, Werfelem, Welschem, Winderem, E. E. Kischem i Baumem.

EGON ERWIN KISCH
1885–1948
Pražský německy píšící reportér, investigativní žurnalista a spisovatel židovského původu.

FELIX WELTSCH
1884–1964
Filozof a publicista, doktor práv a filozofie, Brodův spolužák.

FRANZ KAFKA
1883–1924
Český německy píšící židovský spisovatel.

FRANZ VIKTOR WERFEL
1890–1945
Český německy píšící židovský spisovatel.

LUDWIG WINDER
1889–1946
Český německy píšící spisovatel, novinář a literární kritik židovského původu.

OSKAR BAUM
1883–1941
Český německy píšící spisovatel, novinář, hudební kritik a učitel hudby židovského původu.

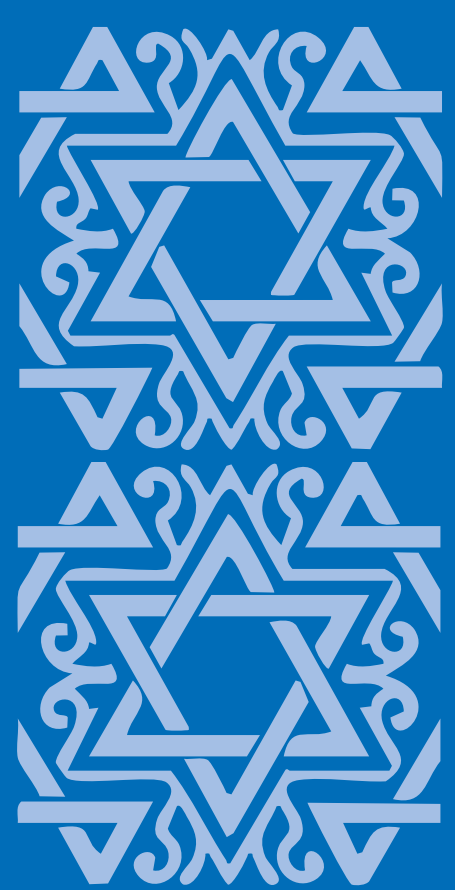

JOHANNES URZIDIL ŽIVOT S ČESKÝMI MALÍŘI

Nebylo mi ještě ani dvacet let, když jsem poprvé v Mikulášské třídě navštívil mansardu, kde tenkrát ve dvou přilehlých mrňavých pokojíčkách spolu bydleli a pracovali Václav Špála a Vlastislav Hofman. Nebyl to žádný „atelier“ v obvyklém akademickém smyslu slova. Dýchalo to ovzduším pařížské Latinské čtvrti uprostřed pseudogotických a pseudobarokních kýčovitých domů této ulice, v níž jen prastará synagoga vynikala svou úctyhodnou důstojností. U umělců však vládlo vše nejnovější a nejživější. Špála ověsil svou jizbu akvarely a linoryty, na nichž posedávaly pestré české selky uprostřed luhů a hájů v nejživějších a doširoka nahozených barvách a formách. Bylo to nejčastější, co si bylo možno představit, vonělo to zemitostí a znělo kadencemi národních písní.

JOHANNES URZIDIL

Blízký vztah měl také k českým umělcům a obdivoval dílo Boženy Němcové, Karla Hynka Máchy a zejména výtvarníka Václava Hollara, o němž napsal významnou monografii. Překládal Otakara Březinu a německy mluvícímu čtenářstvu představoval své přátele, ke kterým řadil Karla Čapka, Josefa Čapka a malíře Jana Zrzavého.

BOŽENA NĚMCOVÁ
1820–1862
Rodným jménem
Barbora Novotná,
později Panklová,
česká spisovatelka.

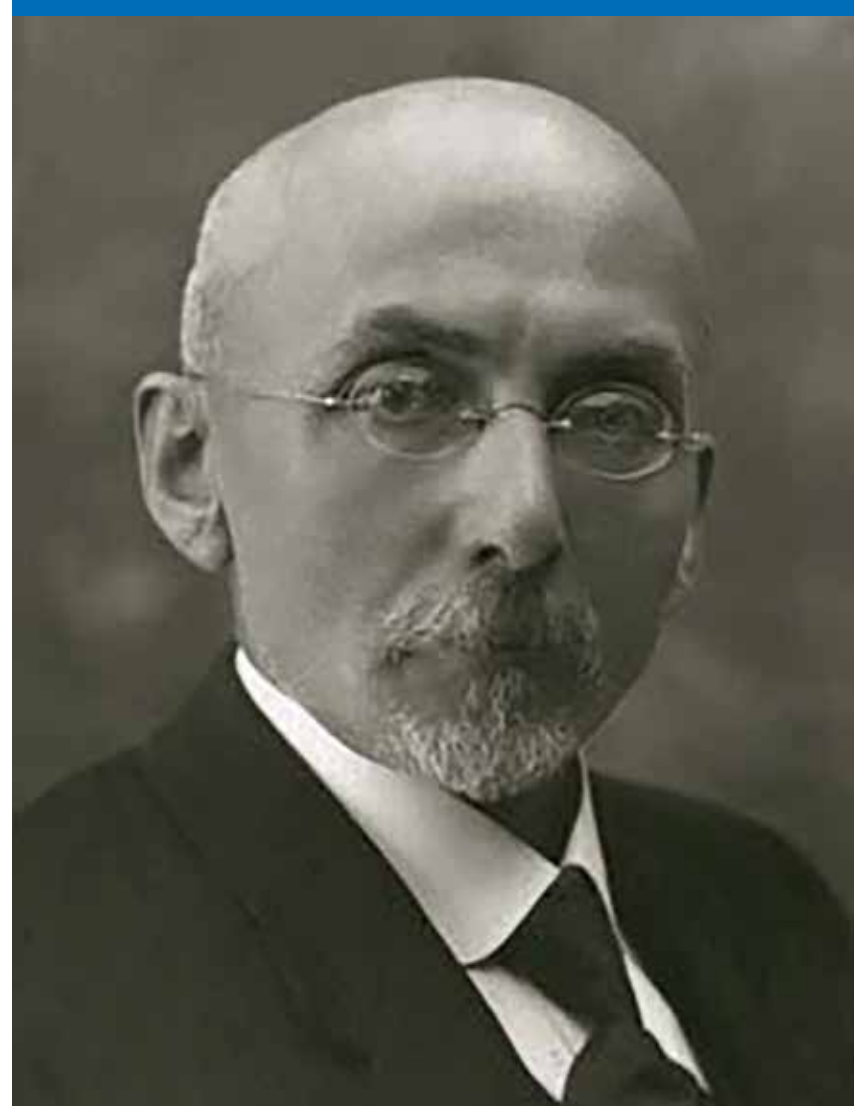

**KAREL HYNEK
MÁCHA**
1810–1836
Český básník
a prozaik, představitel
českého romantismu
a zakladatel moderní
české poezie.

JOHANNES URZIDIL ŽIVOT S ČESKÝMI MALÍŘI

Vždyť zde byli umělci, kteří měli kuráž odhodit břímě historismu a tvořit umění živé, svobodné a evropsky zaměřené. Pomíjením všeho včerejšího a vyloučením všech úmyslů nemajících s uměním nic společného stali se dokonalými mluvčími své generace a v nejlepším smyslu přinesli umění nejen moderní, nýbrž i nadčasové a nadnacionální. Má recenze byla vůbec prvním německým pojednáním o českém moderním výtvarném umění, bylo to dokonce v době války, a obrátila pozornost německých čtenářů na to, co se na druhé straně českých hranic tak živě uplatňovalo v moderních směrech.

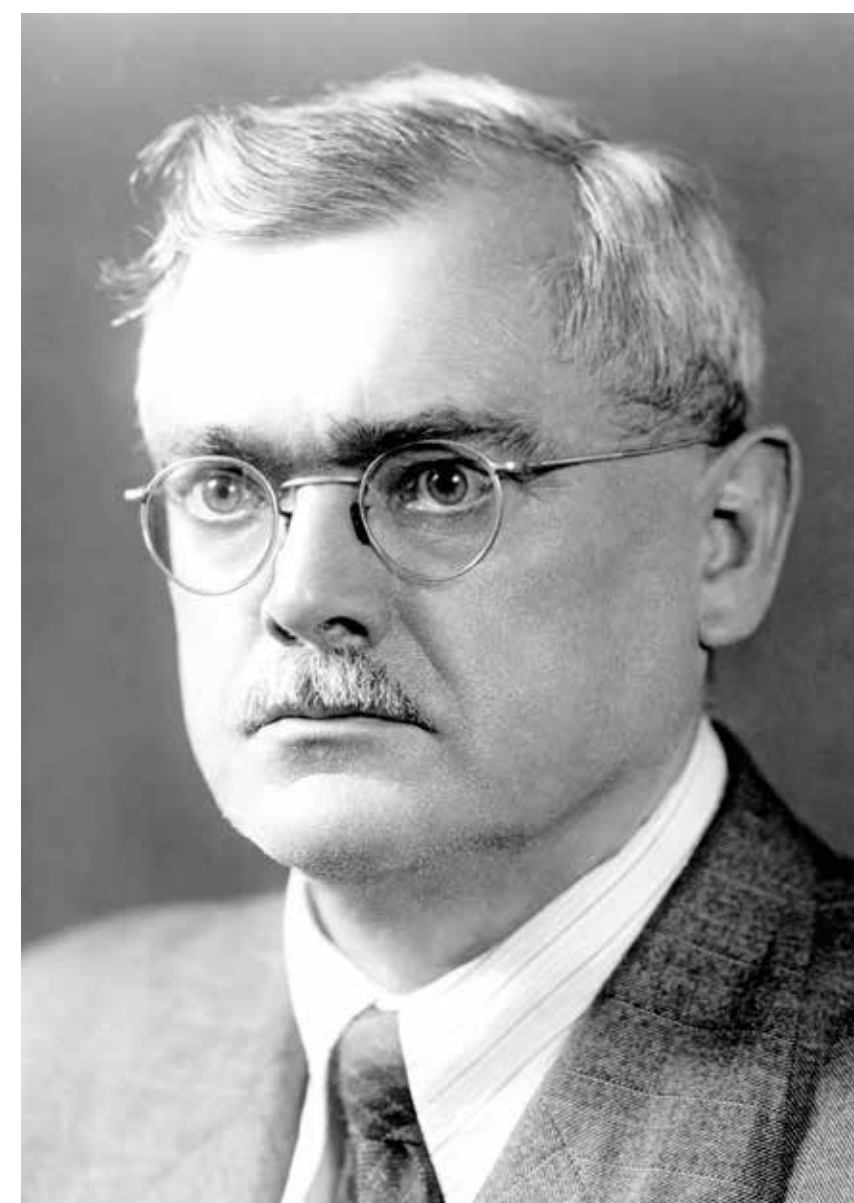
OTOKAR BŘEZINA
1868–1929
Český básník
a spisovatel,
představitel
symbolismu.

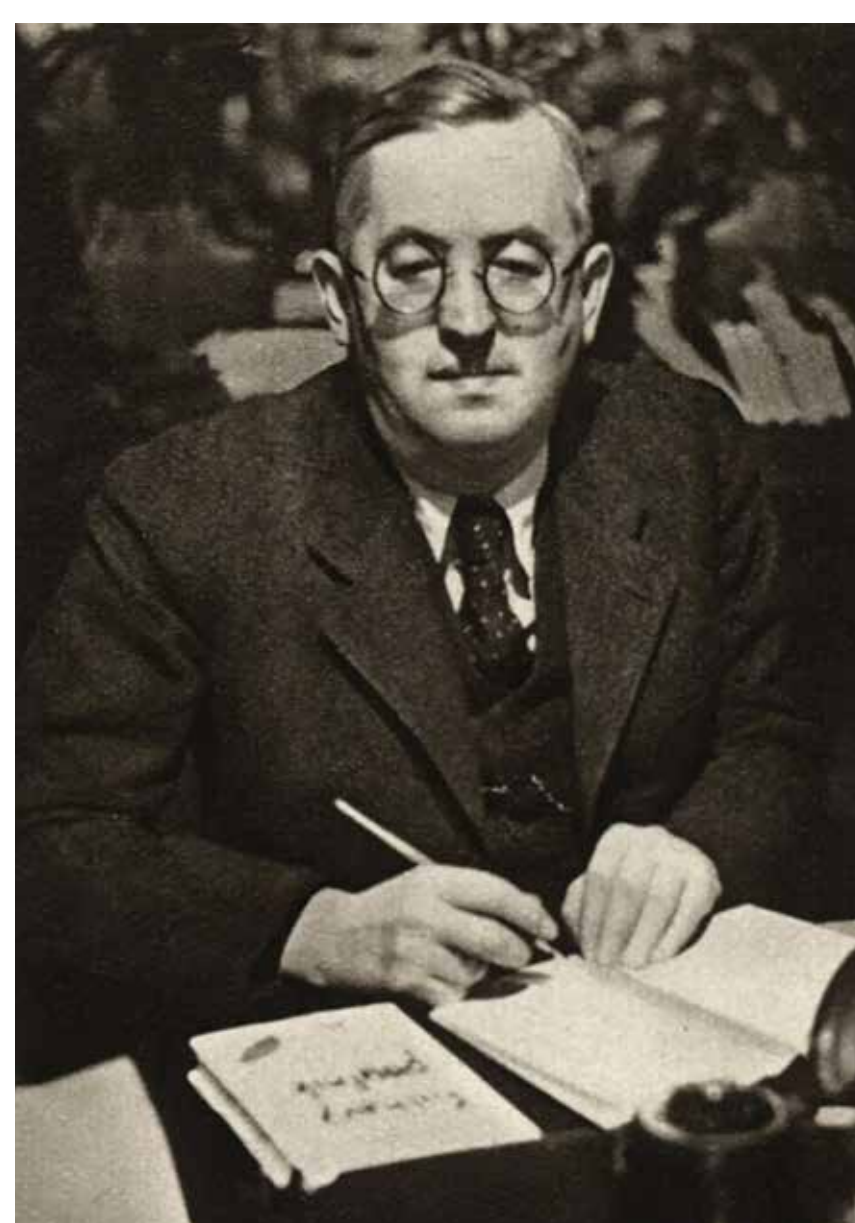
JAN ZRZAVÝ
1890–1977
Český malíř, grafik,
ilustrátor, scénograf
a příležitostný
publicista.

VÁCLAV HOLLAR
1607–1677
Český barokní rytec
a kreslíř.

VÁCLAV ŠPÁLA
1885–1946
Český akademický
malíř, grafik a ilustrátor.

JOSEF ČAPEK
1887–1945
Český malíř, grafik,
knižní ilustrátor
a spisovatel.

KAREL ČAPEK
1890–1938
Český spisovatel,
novinář, dramatik,
překladatel.

JOHANNES URZIDIL / Pražský triptych Predella RELIÉF MĚSTA

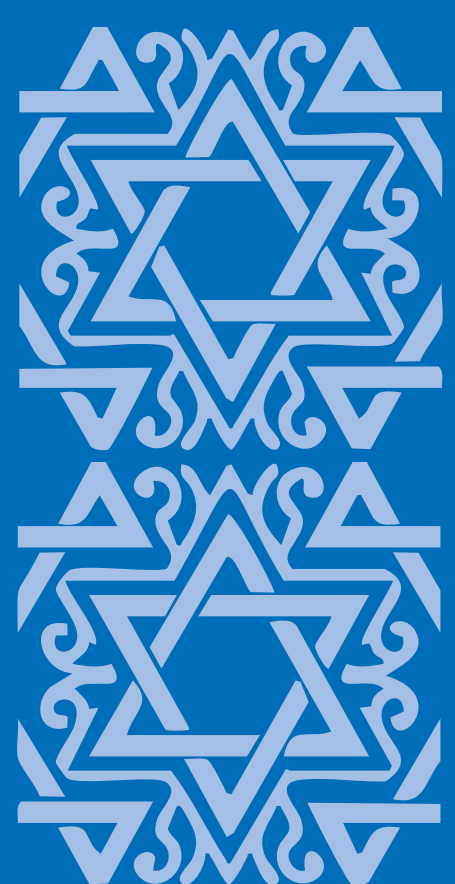
Náboženské zmatky a feudální války mezi českými stavy, trýznění a pronásledování zbožných českých bratří dokonce od krále z jejich vlastního národa, a pokud paměť jednotlivce i paměť národů sahala, nepřetržitý boj s císařem, boj se zdejšími německými usedlíky i sousedy, vzájemné bezpráví, a nepochybně bez východiska.

Vlny mýtu, dějin a přítomnosti se neustále prolínaly, nedaly se přesně rozeznat, člověk nikdy dobře nevěděl, s čím má právě co dělat, a ve vzrušené atmosféře se mohly nejběžnější předměty, nejběžnější záležitosti, ba dokonce pouhá slova každým okamžikem proměnit v nejsvětější statky, kvůli nimž si Češi a Němci navzájem rozbíjeli hlavy nebo dali co proto nějakému nebohému Židovi.

Chlapec tedy rozhodně nebyl žádný „malý lord“ dokonalých mravů, který nic netuší o světě a dřepí doma nad úkoly, ale byl to kluk z ulice, Tom Sawyer a Huck Finn. Věděl jsem, jak žijí lidé a děti nahoře na Žižkově nebo v Košířích, co jedí, pokud mají co jíst, a co by nejedli, i kdyby neměli k jídlu vůbec nic. Ovládal jsem obrovský arzenál slov, jimiž si nadávali a jejichž počet neustále tvůrčím způsobem rozmnožovali.

JOHANNES URZIDIL

EMIGRACE

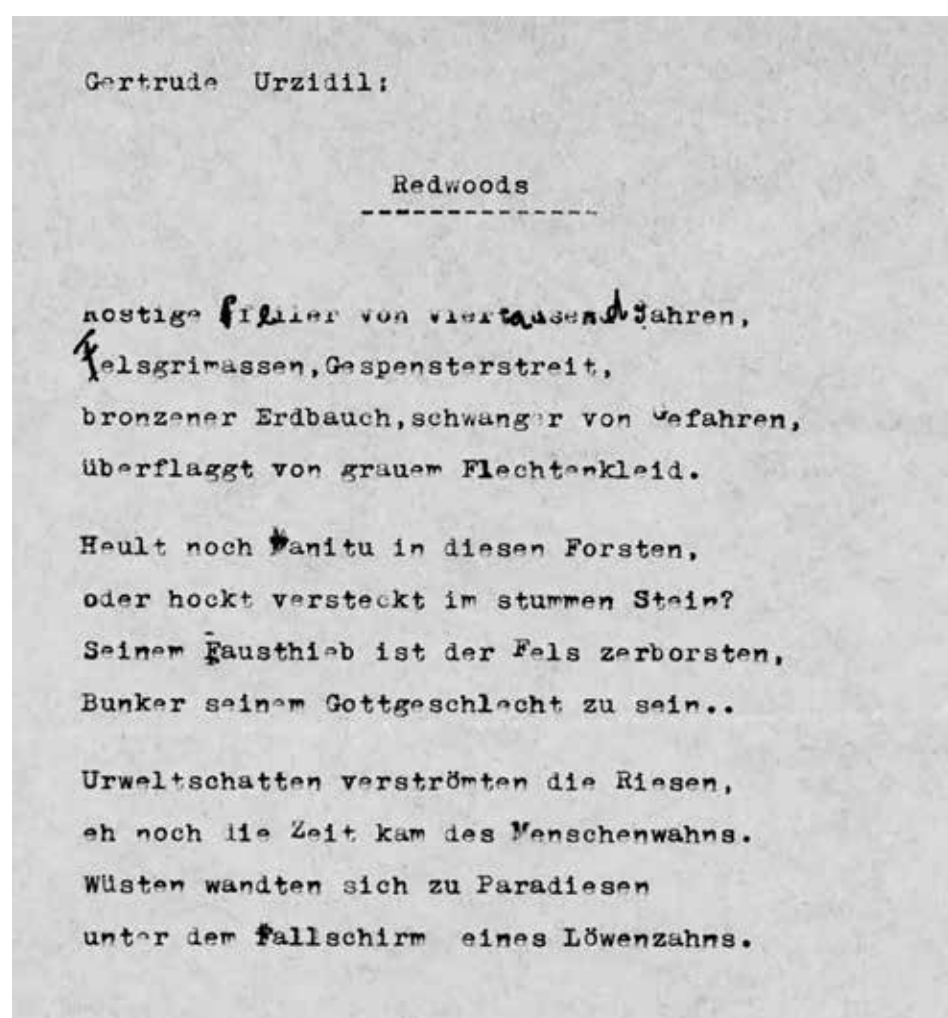

Mladá Gertrude Urzidilová

GERTRUDE URZIDILOVÁ, rozená Thiebergerová (1898–1977), byla pražská německy píšící básnířka, prozaička a publicistka. Narodila se jako dcera významného pražského rabína Karla Thiebergera. Jejím bratrem byl religionista, judaista a filozof Friedrich Thieberger, blízký přítel Franze Kafky a jeden z jeho učitelů hebrejštiny. V roce 1922 se provdala za spisovatele Johannese Urzidila, jehož byla nejen životní partnerkou, ale také první čtenářkou a kritičkou jeho textů. Po emigraci do Velké Británie a následně do Spojených států pokračovala ve vlastní literární tvorbě. Mezi její známé práce patří básnická sbírka *Die Frau und andere Gedichte*. Po smrti svého manžela se významně zasloužila o uchování, vydávání a propagaci jeho literárního odkazu.

S manželem na snímku z Twin Farms v USA roku 1948

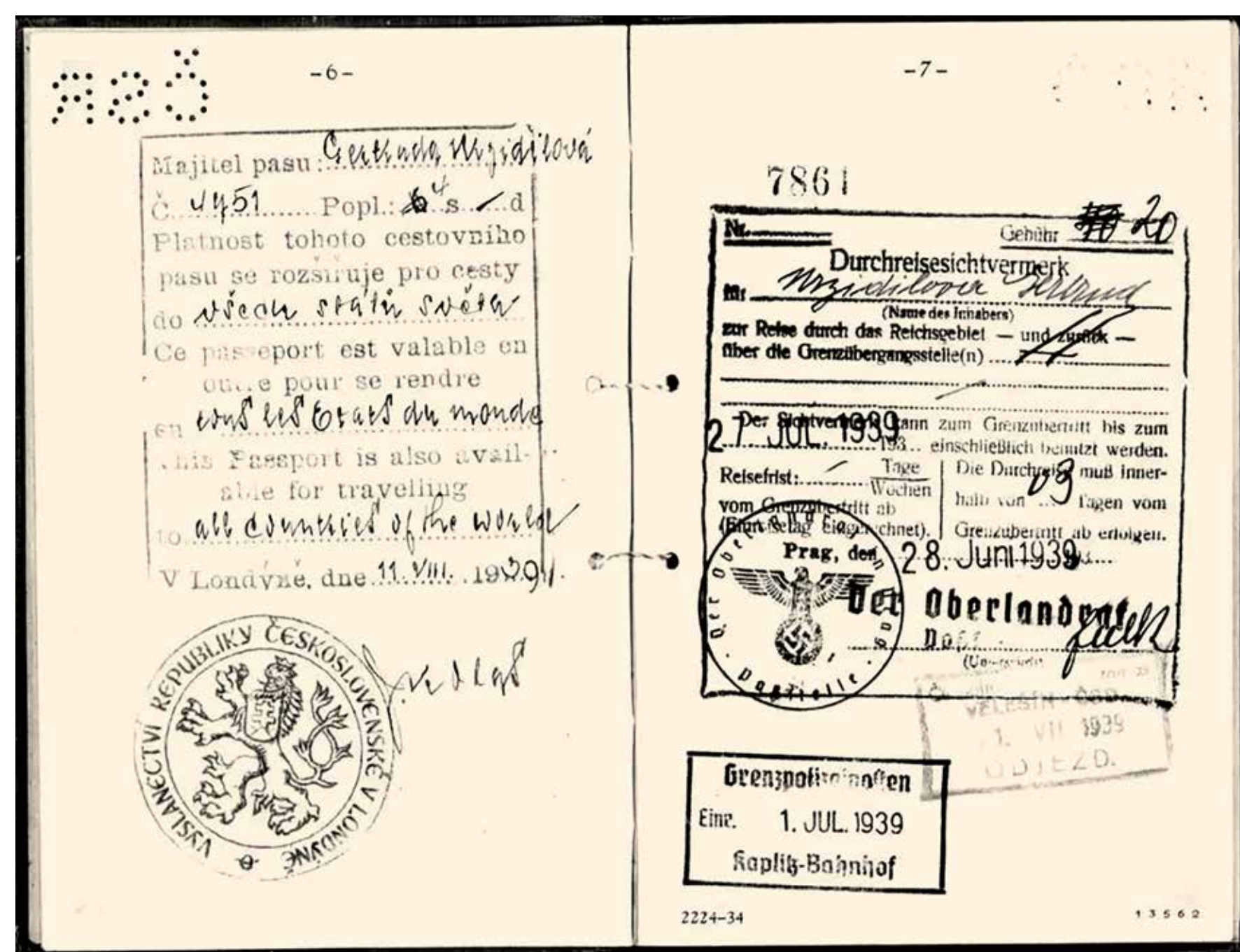

Strojopis básně G. Urzidilové

Gertrude Urzidilová

Po nástupu nacismu byl pro svůj židovský původ perzekvován. Po německé okupaci Československa v březnu 1939 uprchl s manželkou Gertrude přes Itálii do Velké Británie. Roku 1941 odpluli do Spojených států amerických. Exil pro něj znamenal ztrátu domova, ale také nové tvůrčí období, v němž se k Praze vracel prostřednictvím literatury.

Gertrude Urzidilová na manželově pohřbu v Římě

Židovský hřbitov v New Jersey, kde je pochována

PŮSOBENÍ A MÍSTA POBYTU V USA

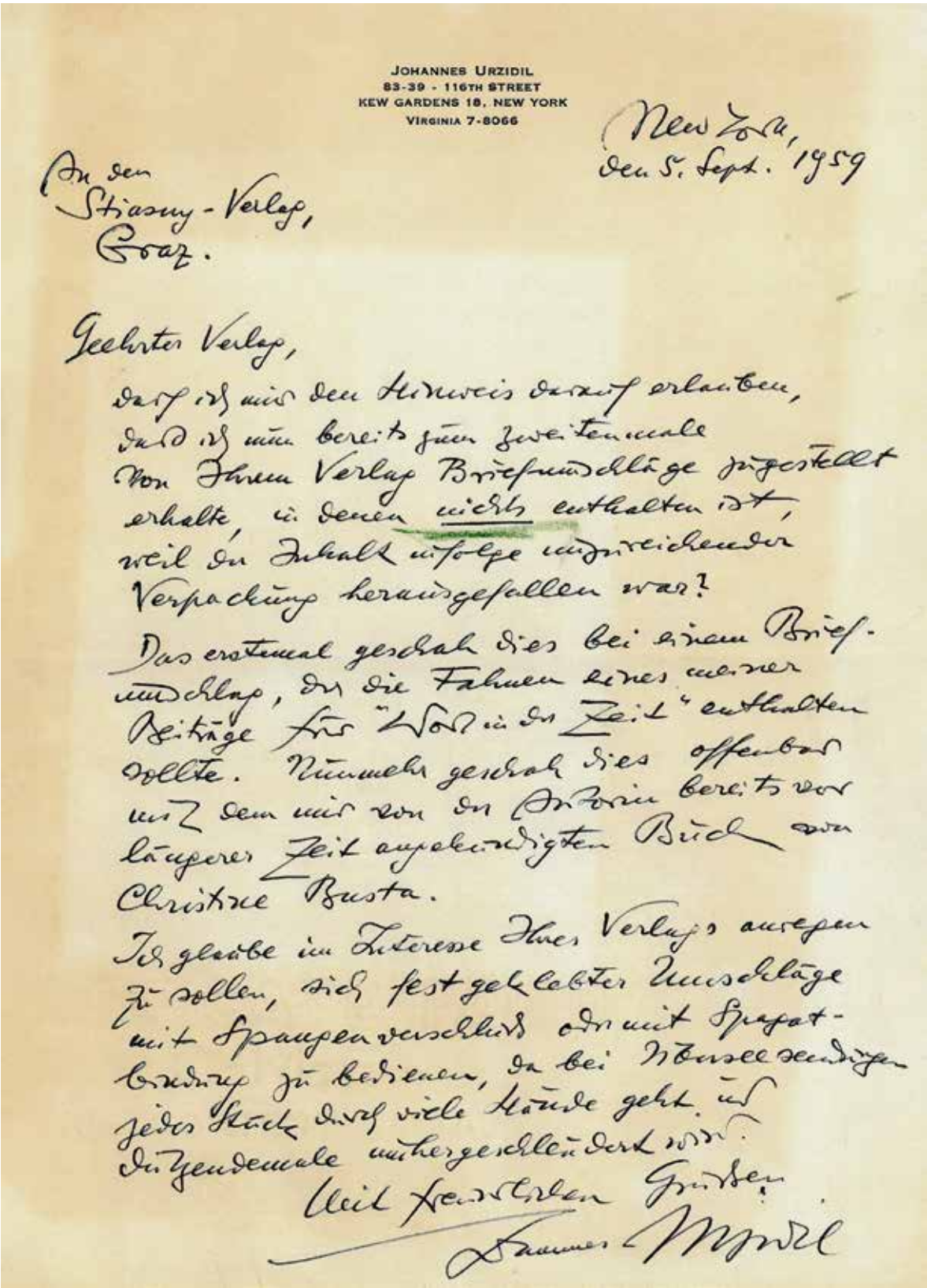
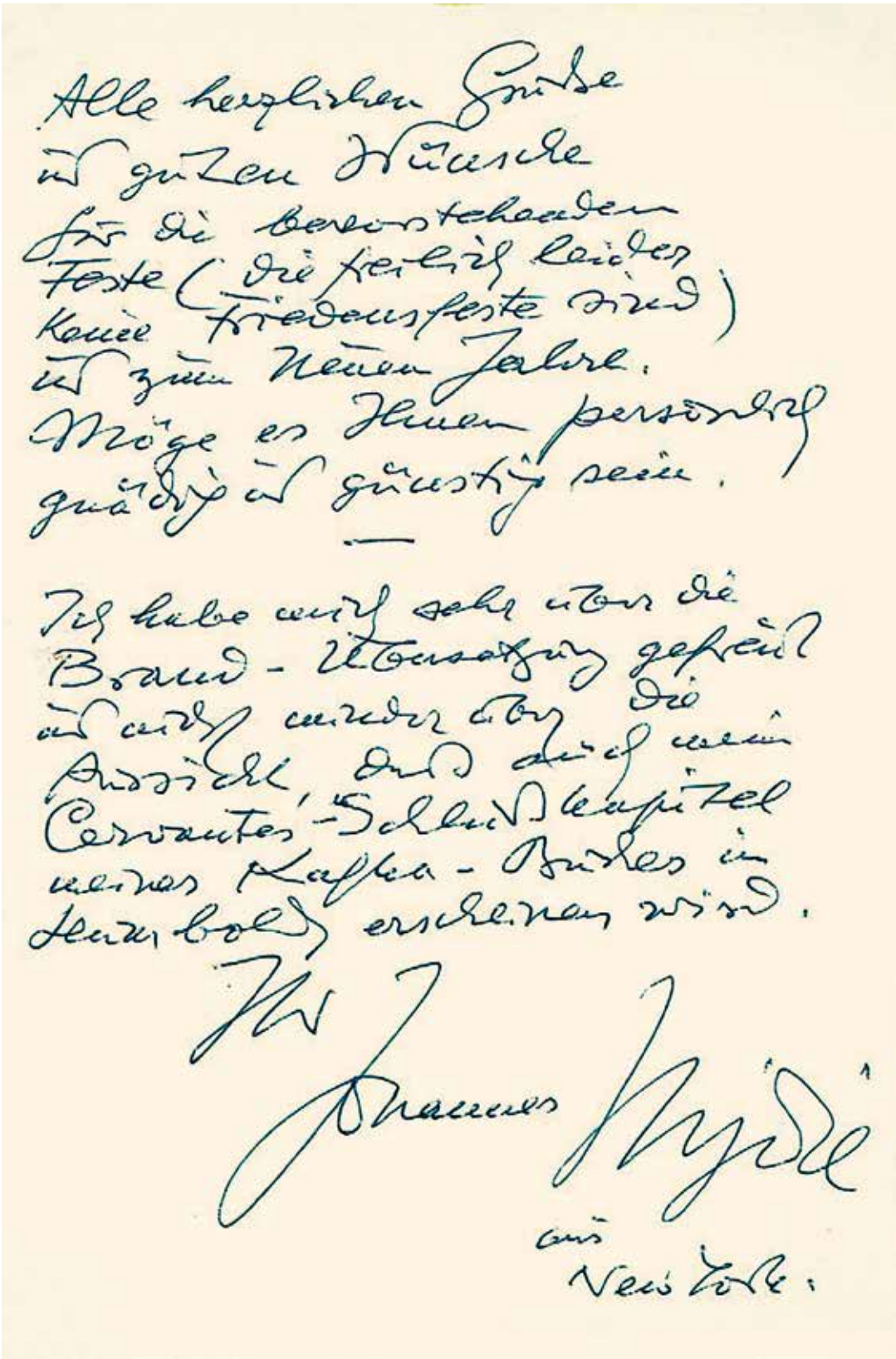
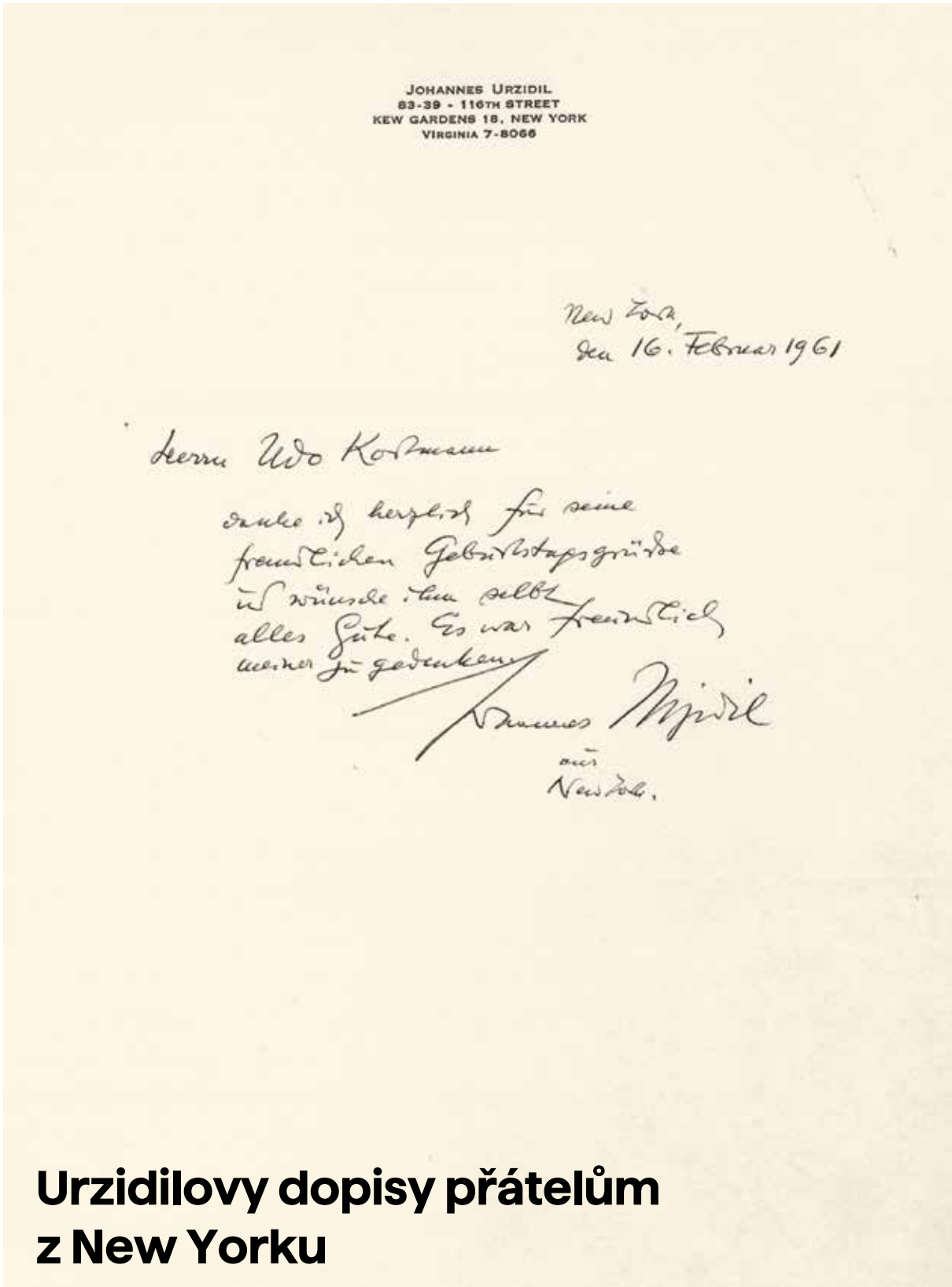
Od roku 1941 žil převážně v New Yorku, který zůstal jeho domovem až do smrti. Pracoval jako redaktor a nakladatelský lektor, spolupracoval s exilovými časopisy a později působil také jako kulturní pracovník rozhlasové stanice Voice of America, Hlas Ameriky (1951–1953).

Před mikrofonom německého vysílání Hlasu Ameriky v roce 1952

JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH
 Predella RELIÉF MĚSTA
 Z krypty v Týnském chrámu vyhlížel zlatý nos Tycho-
 na de Brahe, ve Zlaté uličce za Hradem se ozýval šepot
 z přízračných domků alchymistů, ve kterých Faustové
 rudolfínské renesance zaklínali zlato i duchy – i Kafka tu
 zaklínal své duchy a jezdce na uhláku –, ve věži hlado-
 morny hrál na housle nebo s vlastnoručně vyrobenými
 kartami Dalibor – kastelán stále ještě ukazoval žaludské

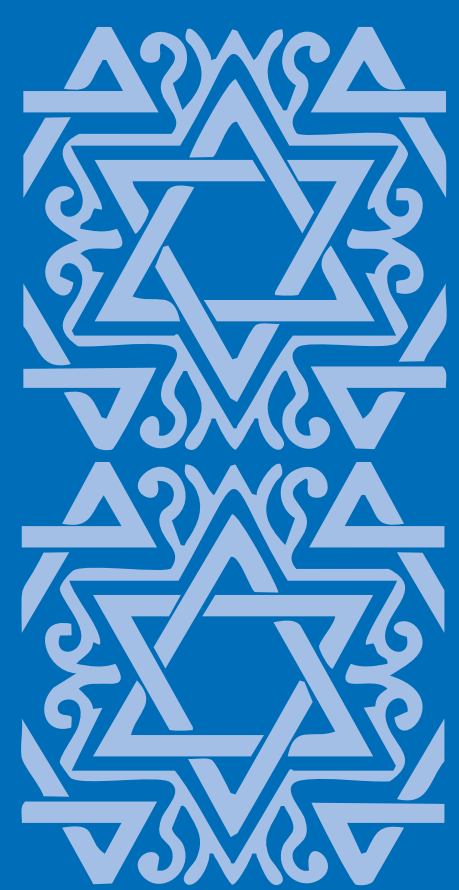
eso namalované krví operního hrdiny –, u bosých kar-
 melitánek se zachovalo neporušené tělo ctihodné Ma-
 rie Elekty stejně jako v katedrále jazyk svatého Jana Ne-
 pomuckého, nahoře v loretánském klášteře se dal vidět
 podivuhodný, panenství ochraňující plnovous svaté Sta-
 rosty a dole, v katakombách karmelitánek, císařský ge-
 nerál z třicetileté války don Maradas, známý ze Schille-
 ra a vysušený jako treska, přesně podle zásady: „Staří
 vojáci neumírají, pouze se proměňují v tresky.“

Urzidilovy dopisy přátelům z New Yorku

JOHANNES URZIDIL

V době antikomunistické kampaně senátora Josepha McCarthyho byl z redakce propuštěn. Z politických důvodů neprošel prověrkami. Přednášel na amerických univerzitách – Harvard, Columbia, Yale, Princetion, Pensylvanie, Chicago, Texas. Na pozvání Goethe-Institutu podnikal mnohé cesty po Evropě.

Urzidil na kresbě Františka Muziky

JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH Predella RELIÉF MĚSTA

Přes všechny tyto uličnické aktivity jsem měl ve škole kupodivu skoro vždycky samé jedničky, protože to, co k tomu bylo zapotřebí, jsem zvládl za chvíli a jen tak mimochodem, ne snad proto, že bych se chtěl něčemu naučit nebo měl pocit povinnosti, ale protože mi bylo mých učitelů a otce, který byl tehdy ještě vdovcem, líto a chtěl jsem jim udělat radost. Tak jsem už v pěti letech četl „Fliegende Blätter“ a ověřoval si své

dosud vágní představy o rodinném životě čtením rubrik „Ach, ty ženské!“, „Ach, ti muži!“ a „Ach, ty tchyňe!“, když mi bylo šest, porazil jsem otce v šachu, v sedmi jsem sepsal článek o návštěvě arcivévody Františka Karla v Olomouci, za který jsem dostal cenu, a když mi bylo osm, pomáhal jsem otci při účetních uzávěrkách českých místních drah, které spravoval a které vedly z Kolína do Čerčan a z Heřmanova Městce do Borohrádku. A přesto přese všechno jsem byl zároveň nepolepšitelný kluk z ulice, který měl v jedné kapse kalhot celou mineralogickou sbírku a ve druhé zoologickou zahradu žabek nebo chroustů, kluk neustále připravený hodit po někom bouchací kuličku nebo ho postříkat vodní pistolí, živoucí pustý výsměch všem zásadám a zkušenostem školské pedagogiky, kluk, kterého by byl už jako docela malého Platón ověncil rounem a vyzval ho, aby si co možná nejrychleji vyhledal nějaké jiné město, kluk, od něhož mohli dospělí jako největší projev respektu očekávat leda lehké chápaté pousmání.

JOSEPH RAYMOND MCCARTHY
1908–1957

Americký republikánský politik, senátor za stát Wisconsin od roku 1947 až do své smrti.

JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH Skříň WEIßENSTEIN KARL

Já. Weißenstein Karl, ze všehomíra sem dolů...“

„Tam dolů, Weißensteine, tam dolů...“

„Nepřerušujte mě, prosím. Částečně jsem nahore, částečně dole. Já, Weißenstein Karl, bych vám teď chtěl ze všehomíra nadiktovat příběh svého života. Jen si vzpomeňte, že nebožtík pan Franz Werfel vám už před lety, z Kalifornie, kladl na srdce, abyste ten můj příběh napsal. Bylo to krátce poté, co o mně sám napsal článek, anglicky. Nikdy bych si byl nepomyslel, že by se o mně mohlo někdy mluvit v cizí řeči a ještě k tomu za mořem.“

„Navrhl jsem Werfelovi, aby o vás pohovořil s Chaplinem, myslím o vás jako o postavě. Werfel mi ale napsal: ‚Chaplin je Weißenstein. Proto se od něj nedá očekávat, že bude Weißensteina interpretovat.‘“

„Ale panu Werfelovi připadalo nedostatečné, co o mně napsal sám. A proto vás požádal, abyste mi postavil lepší pomník.“

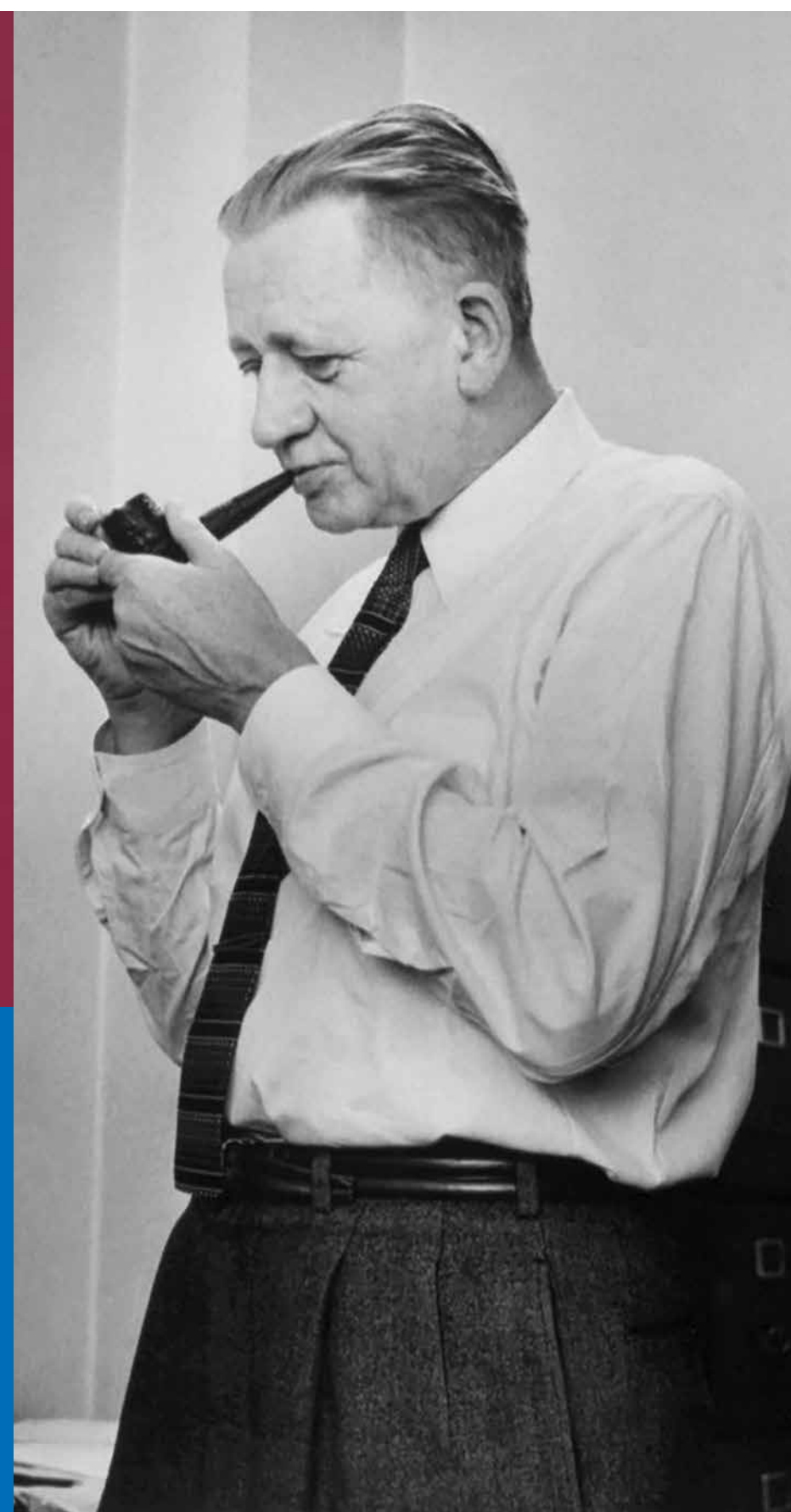
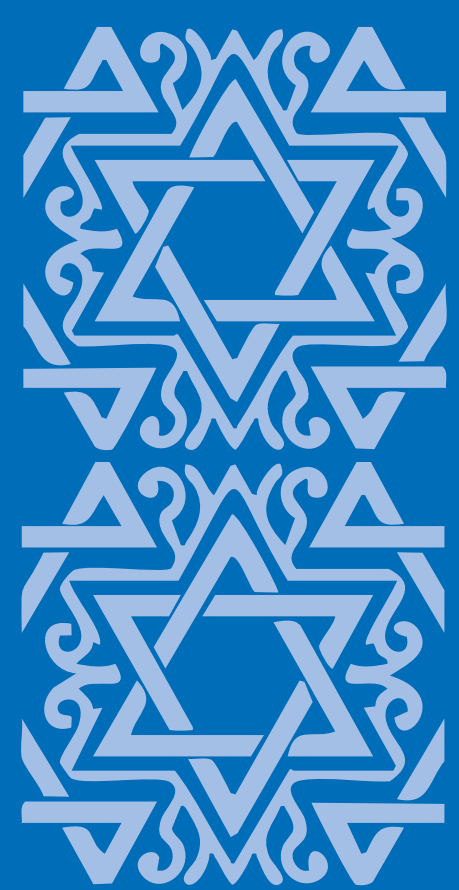
„Ano. To jsou jeho slova.“

„A tak mi, prosím, dovolu, abych vám pomohl. Už taky proto, že beztak jsou v literárním světě o mně rozšířeny některé omyly. Například se tvrdilo, že jsem zahynul v první světové válce, když jsem se pokusil zachránit život oddílu zajatých Rusů, které jsem údajně měl těsně za frontou pod dohledem. Vám nemusím říkat, že je to nesmysl.“

„Jistě, vždyť jste mě navštívil ještě v roce 1922, čtyři roky po válce.“

JOHANNES URZIDIL

Po druhé světové válce již Urzidil do komunistického Československa nepřijel. V roce 1967 se stal čestným členem Československé společnosti pro vědy a umění v New Yorku; od konce čtyřicátých let udržoval přátelské styky s Ferdinandem Peroutkou. Na podzim 1970 podnikl sedmou poválečnou přednáškovou cestu po Evropě. Do Říma přijel 31. října se svou manželkou Gertrude Thieberger-Urzidilovou na pozvání ředitele Rakouského kulturního institutu, tím byl tehdy jejich přítel, historik Heinrich Schmidinger.

JOHANNES URZIDIL / HRY A SLZY

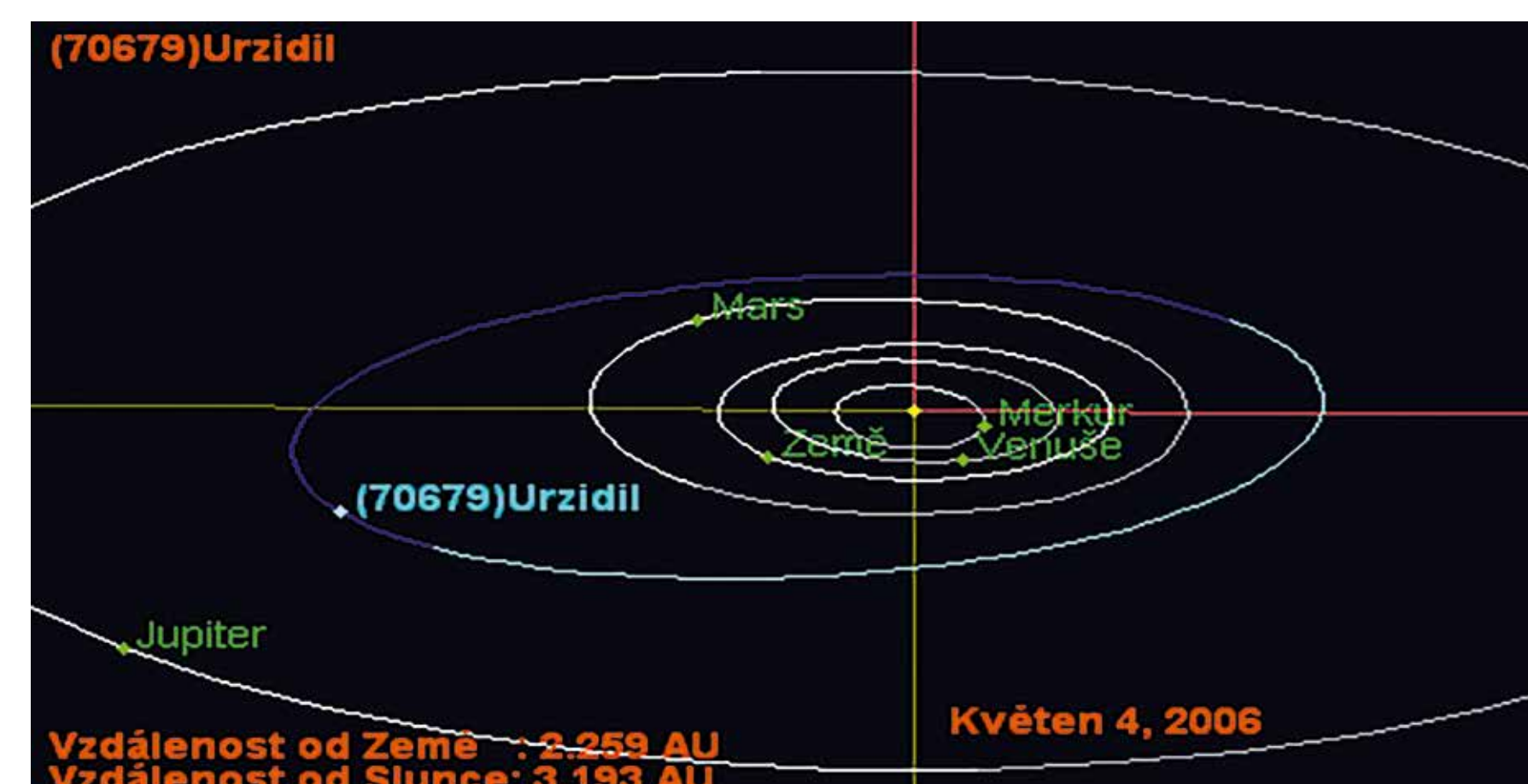
Byl na nás uvalen trest šestihodinového karceru, jež bylo nutno odsedět během šesti školních dní, k tomu náhrada škody způsobené na státním majetku. Lampl se na příště jmenoval už jenom Nyktosjen. Mne stihlo opovržení všech misogynů, jejichž klub se teď zhroutil jako sloupek dominových kostek, když se vytáhne ta spodní.

Ale mě se to dotýkalo pramálo. Můj obraz světa se naráz změnil. Ještě dvakrát jsem zkoušel se Stellou svůj prolog, o němž němčinář Wagner pravil:

„Urzidile, budete-li takto pokračovat, budete brzy stejně velký jako náš šumavský básník Watzlik.“ A potom nadešel večer akademie, na niž jsem Stellu přivezl ve fiakru. Také jsem si přinesl kytici růží. Peníze mi půjčil repetent Bäuml, který se zatím se mnou smířil, a byl také jediný, kdo ze záhadných zdrojů dokázal vždycky sehnat nějaké peníze. Stella seděla vedle mne ve voze. Kočár kodrcal tmavými ulicemi staré Prahy. Měla bílé šaty s červenou šerpou. Přál jsem si, aby ta jízda nikdy neskončila. Ujížděli jsme do něčeho podivuhodného. Jeli jsme do slávy chvějivých světél žakovské akademie. Ujížděli jsme do první lásky.

Manželé Urzidilovi v roce 1966

Po Urzidilovi je pojmenována planetka 70679 Urzidil, která byla objevena v roce 1999 na hvězdárně Klet astronomy Janou a Milošem Tichými

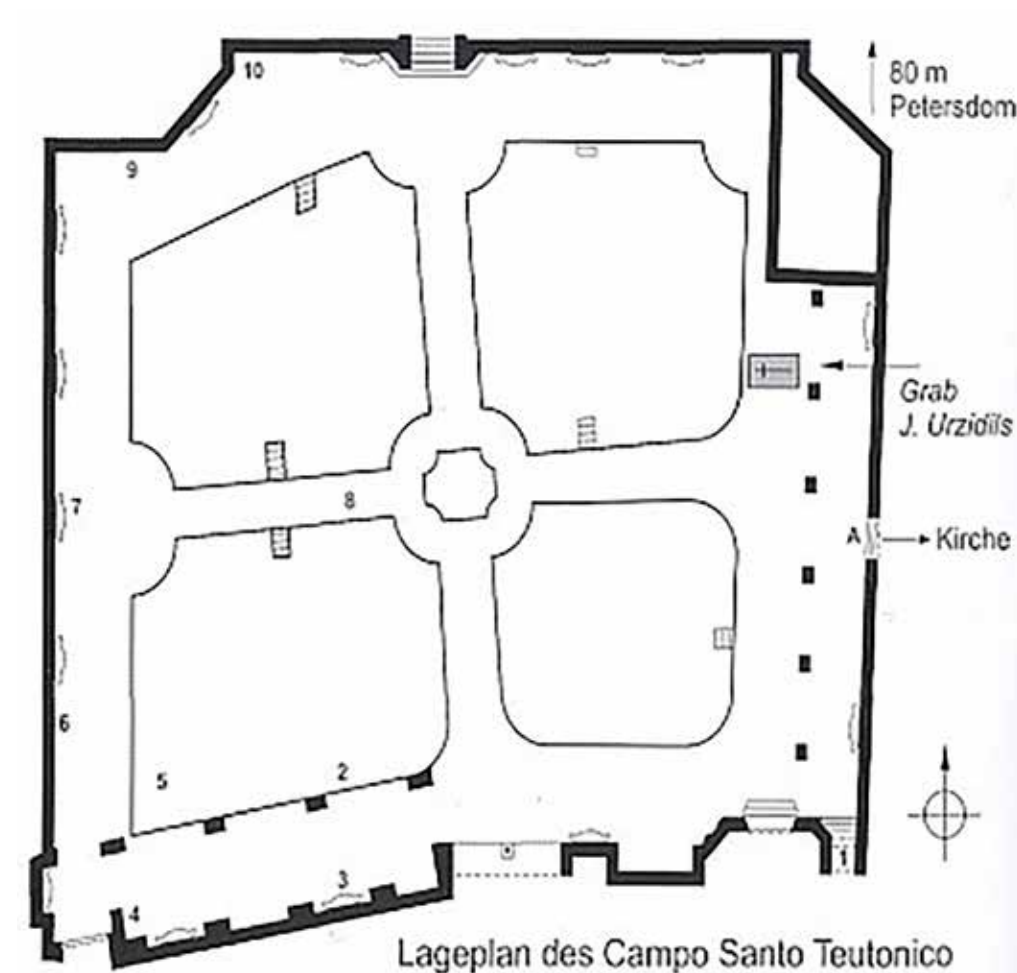
Johannes Urzidil zemřel náhle v předvečer své přednášky o nové povídkové knize *Poslední tombola* (*Die letzte Tombola*) 2. listopadu 1970. Pohřben je na nejvýznamnějším hřbitově německy mluvící katolické komunity ve Vatikánu – Campo Santo Teutonico, v těsné blízkosti baziliky svatého Petra.

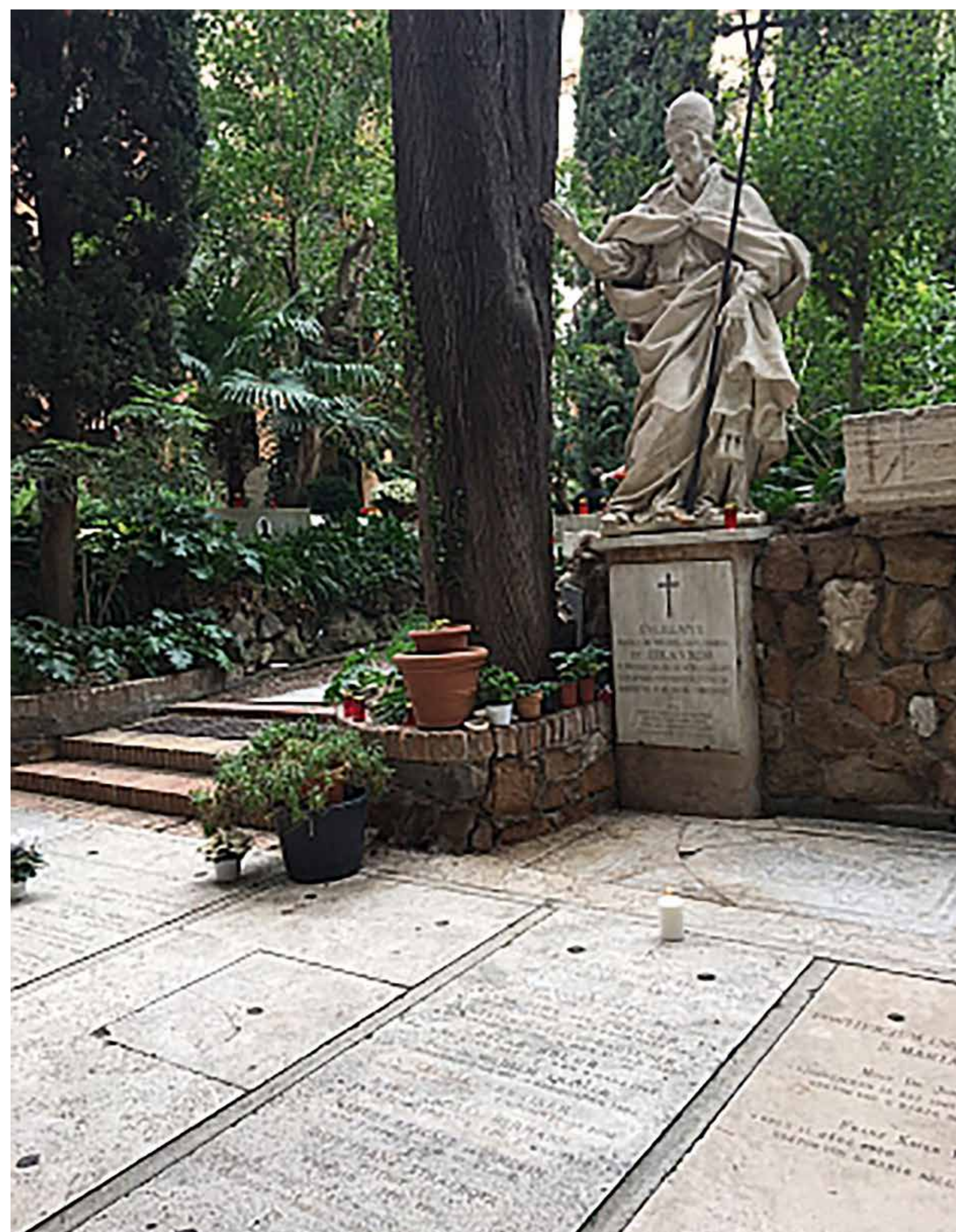
Detail náhrobní desky s jeho jménem

Papež František u Urzidilova hrobu na Dušičky roku 2020

Plánek hřbitova Campo Santo Teutonico, necelých sto metrů od svatopetrského dómu

Urzidilův hrob na Campo Santo Teutonico (tj. německé Boží pole) v Římě

Urzidilova posmrtná maska

Pamětní deska na budově Rakouského kulturního institutu v Římě, odhalená v roce 1984

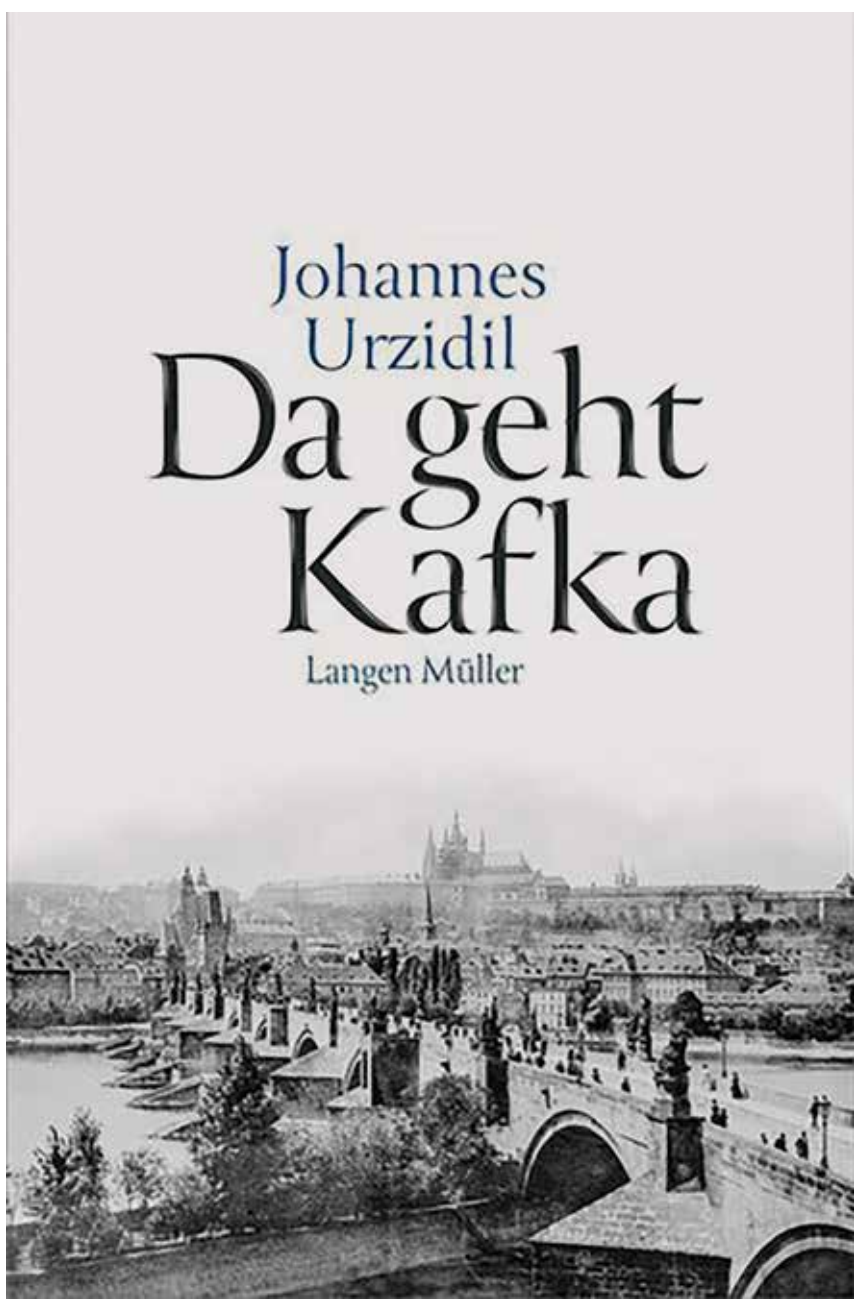
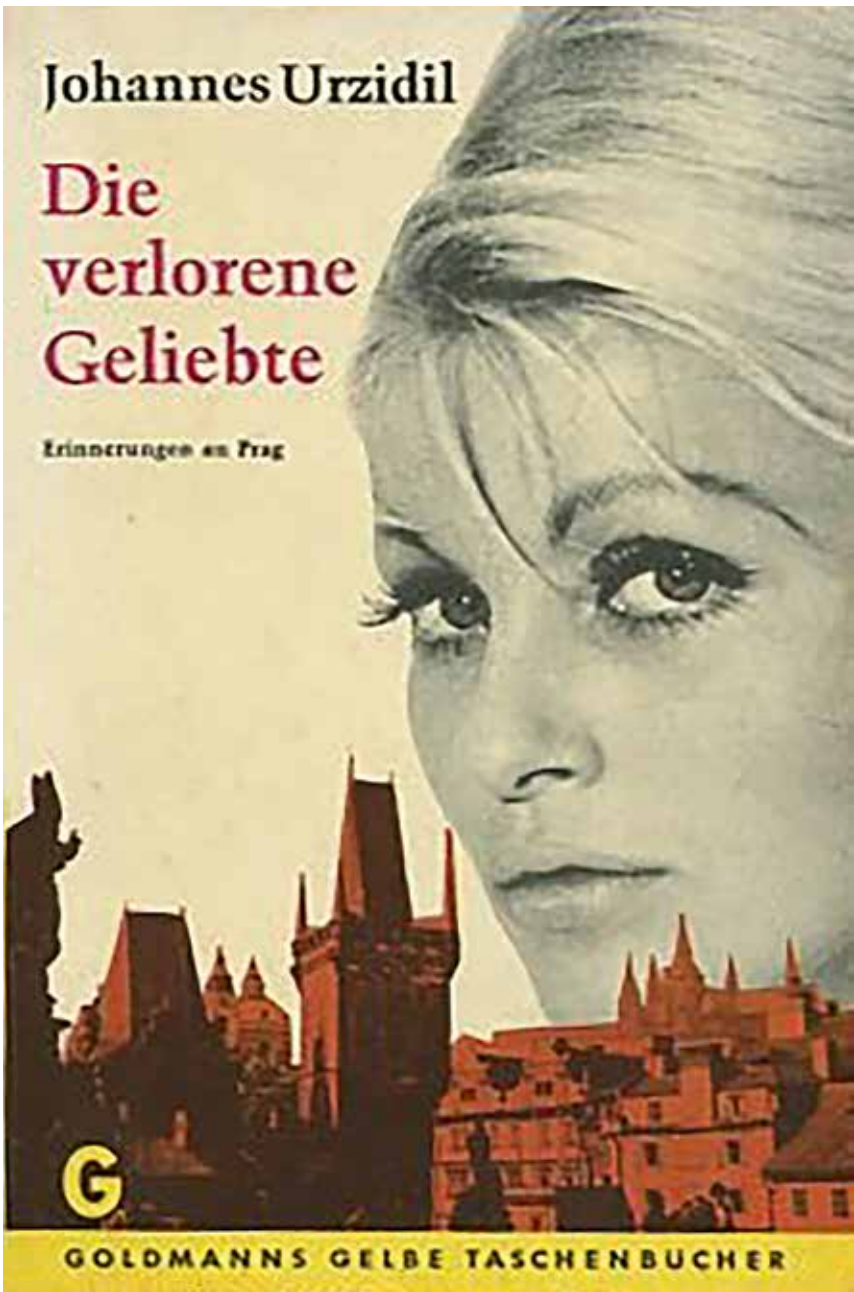
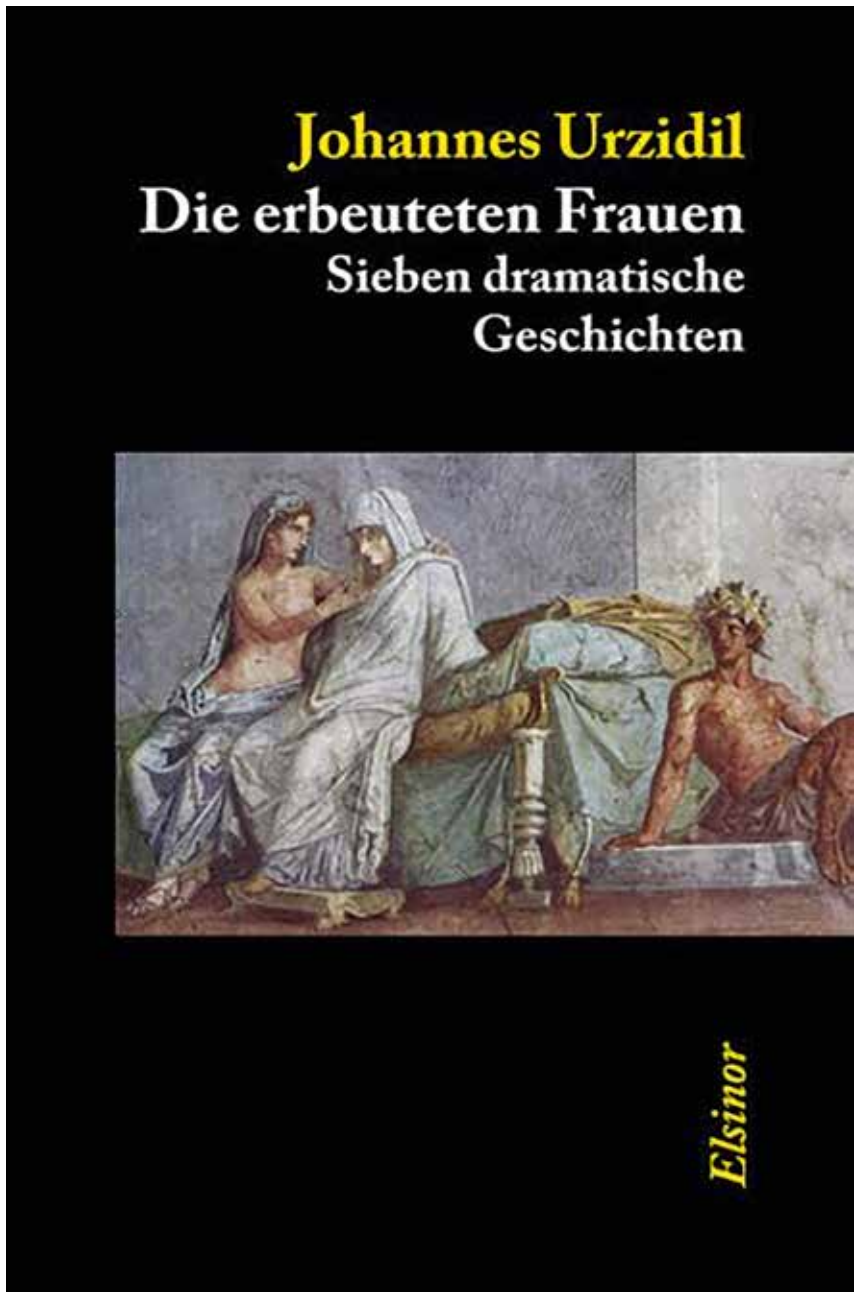
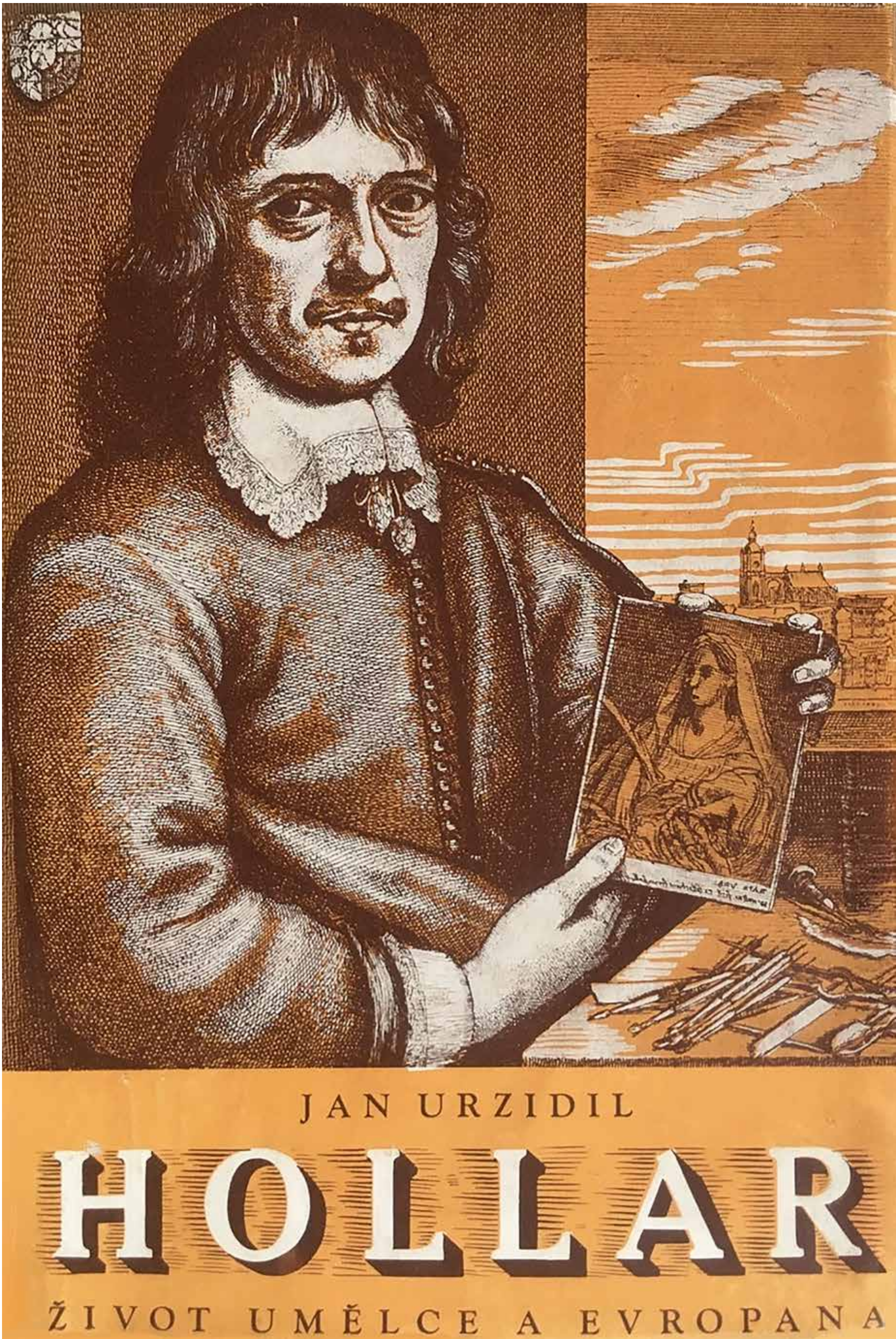

DÍLO

Johannes Urzidil je považován za jednoho z nejvýznamnějších německy píšících autorů pocházejících z Prahy. Ve svých knihách zachytil zaniklý svět soužití Čechů, Němců a Židů i zkušenost emigranta.

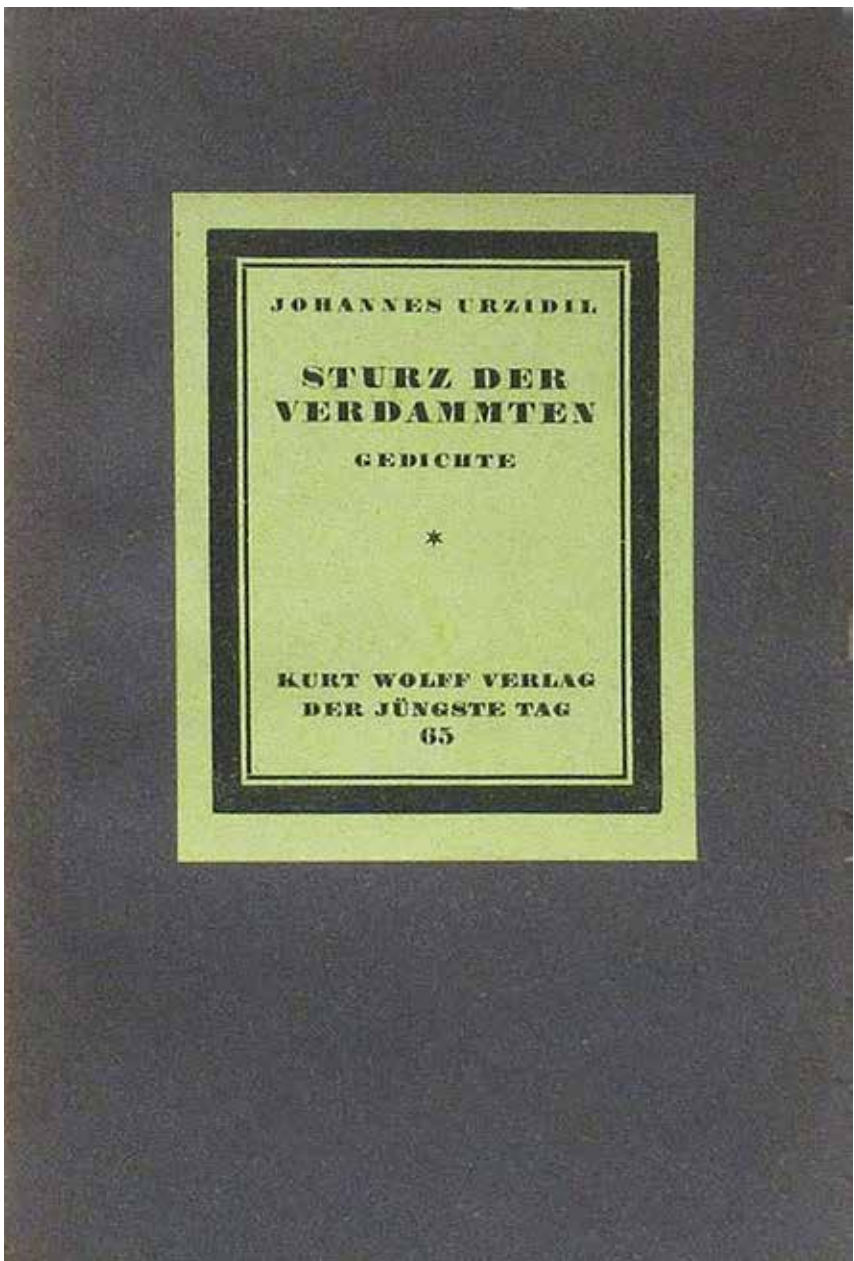
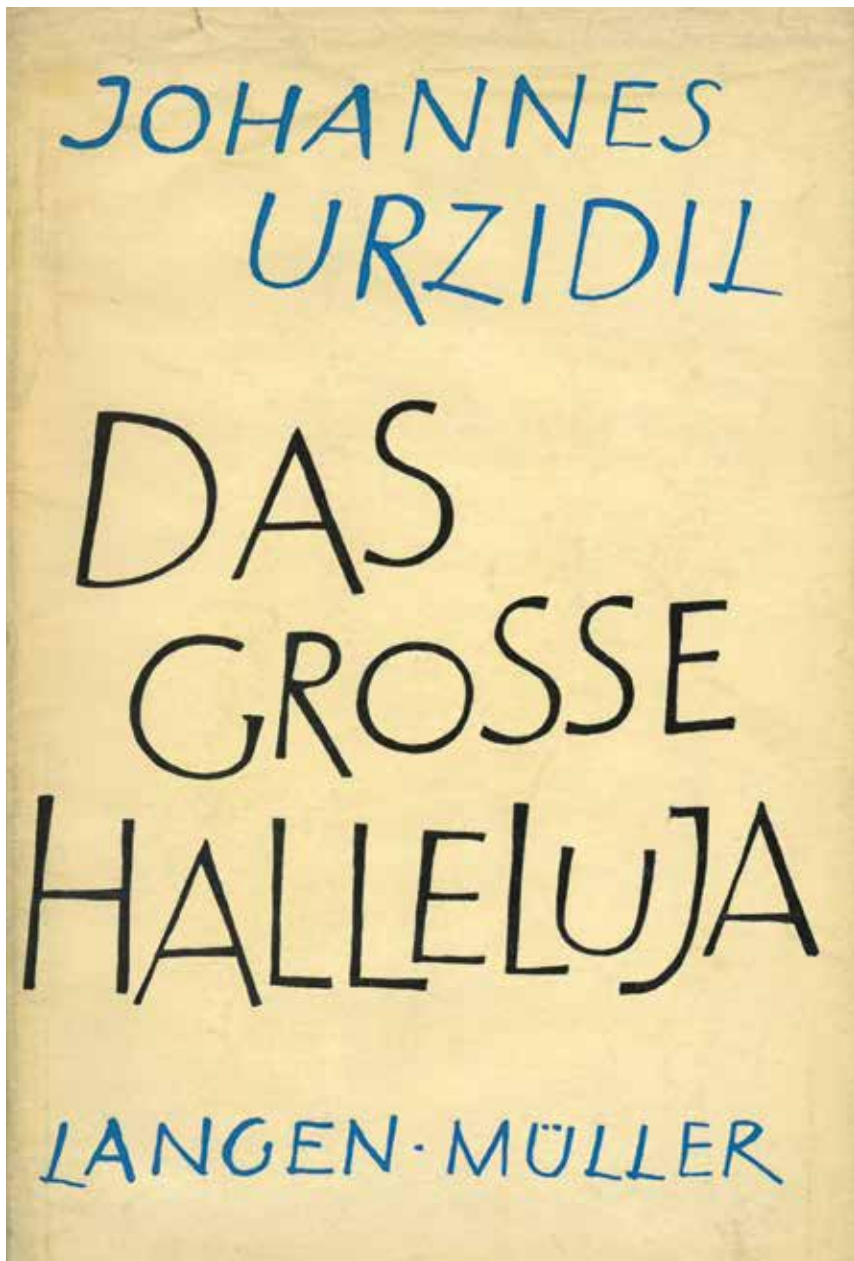
Významná díla: *Sturz der Verdammten* (Pád zatracených, 1919); *Goethe in Böhmen* (Goethe v Čechách, 1932); *Wenceslaus Hollar* (Václav Hollar, 1936); *Der Trauermantel* (Smuteční plášť, 1945); *Die verlorene Geliebte* (Ztracená milenka, 1956); *Das große Halleluja* (Velké halleluja, 1959); *Prager Triptychon* (Pražský triptych, 1960); *Das Elefantenblatt* (Sloní list, 1962); *Da geht Kafka* (Tudy chodí Kafka, 1965) a *Die erbeuteten Frauen* (Zajaté ženy, 1966). Jeho knihy spojují historickou přesnost, lyrickou nostalgii a humanismus; v tomto spojení dnes již nenávratně ztracené atributy.

Básník Jiří Langer

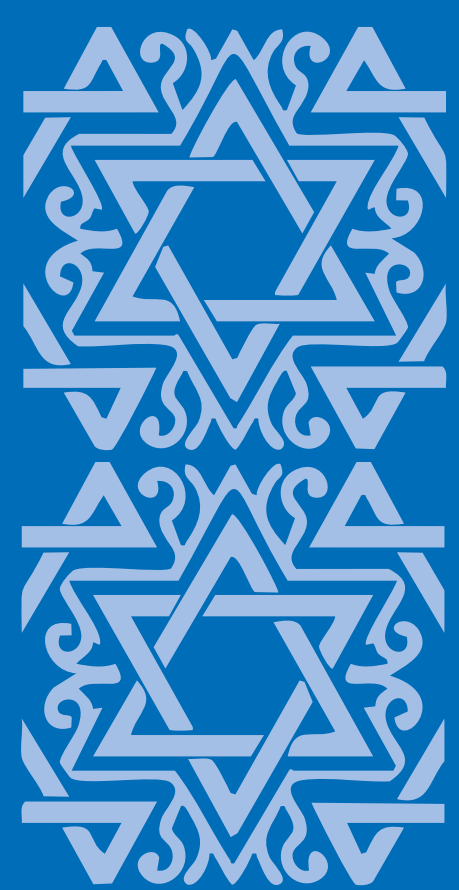

Básniřka Miriam Singerová

JOHANNES URZIDIL

JOHANNES URZIDIL / PRAŽSKÝ TRIPTYCH Skřín WEIßENSTEIN KARL

Ale už tenkrát, kdy do mého života vstoupila Vlasta, po ní teta Karla a později tetiným prostřednictvím Irma, které jsem dal jméno Filomena, mě dlouho trýznila muka mé několikeré existence. Začalo to vlastně už v říši expresionistů. Byl jsem žid i křesťan, Čech i Němec, byl jsem Anton Kuh i Egon Erwin Kisch, Werfel i Rilke, a byl jsem, ať už tomu věříte nebo ne, taky vy sám. V některých chvílích jsem se sám sobě ztratil a z pódia v nějaké zahradní pivnici jsem řečnil ke skupině dělníků: Organizované masy se pozvednou a zničí své nepřátele. Už žádné krále, žádné císaře, žádné papěže! Ale ještě když jsem mluvil, už jsem se zase od sebe oddělil a stal jsem se náhle rabínem Reachem, který v Arcu u stolu debatoval s rabínem Knöpfelmacherem o tom, zda je Bůh natolik všemohoucí, aby sám dokázal vlastní všemohoucnost zrušit. V takových stavech se mě zmocňovalo cizí vědění, o kterém jsem netušil, kde se vzalo. Měl jsem Kuhův tik, taky jeho monokl a křičel jsem jeho přeskakující fistulí: Zánik Západu se pozná podle toho, že se mizerné hry a špatná hudba hrají až moc dobře. Jako Kisch jsem s cigaretou v ústech velel rudým gardám a vybízel je, aby vzaly útokem vídeňský bankovní spolek. A jako Urzidil, račte prominout, jsem se v soudný den řítíl se všemi zatracenci do hlubin a měl jsem pocit, že vy sám nebo pan doktor Ernst Weiß nebo pan redaktor Ludwig Winder nebo kdokoliv, kým jsem se zrovna cítil být, vůbec neexistujete a jste tu jen skrze mne a ve mně. Obludná symfonie provizorií. Každý národ, každé náboženství, každá strana dostávala ve mně někdy za pravdu a někdy ne.

JOHANNES URZIDIL / KDE ÚDOLÍ KONČÍ

Je vždycky dobré vyložit svůj vlastní život dřív, než se o to pokusí jiní pozorovatelé na základě vnějších a většinou nedokonalých znalostí.

Moje matka byla od narození a po větší část svého života Židovka, avšak před uzavřením sňatku s mým katolickým otcem vstoupila do katolické církve. Byla vdova a přivedla otci ze svého prvního manželství sedm dětí. Zemřela, když mi byly čtyři roky, a moje představa o ní je spojena jen s jejím dlouhým chřadnutím a s hodinou její smrti. Moji nevlastní sourozenci brzy poté odešli z domu, až na malou Elišku, která nesla jméno mé matky, ale byla katolička stejně jako ona a já a starala se o mě až do mého sedmého roku. Tehdy se můj otec podruhé oženil. Moje nevlastní matka byla katolička českého původu. Otec cítil výrazně německy. Pocházel z rodiny usedlé v západních Čechách, která byla přes své české jméno po pět století německá. Nemluvil jinak než německy a jiné řeči ani nerozuměl; doma se mluvilo výhradně německy. Otec mne přesto záhy přiměl k tomu, abych se naučil česky, pravděpodobně proto, že sám trpěl tím, že česky neumí. Politicky zůstal až šovinistickým německým nacionalistou. Z toho je vidět, jak mnoho protichůdných sil v tomto německém nacionalistovi působilo, když si nejdřív vzal

za ženu Židovku a pak Češku, sám byl pouze matrikovým katolíkem, mne však vedl k modlení, a když mě někdy vyplácel, křičíval: „Však já už z tebe toho katolíka udělám!“ Přesto mě vodil na procházkách Prahou do svatostánků všech vyznání, do katolických samozřejmě, ale i do protestantských, ortodoxních a do starých synagog, a přitom tvrdil, že jsou všechny stejně dobré a úctyhodné. To všechno si musím vybavit, chci-li rozumět sám sobě.

Spravedlnost je poutník a slušný člověk putuje s ní.

Když mi bylo šestadvacet let, oženil jsem se s Gertrudou Thiebergerovou, ženou o dva roky mladší, která byla dcerou pražského rabína a sestrou židovského náboženského badatele. Oženil jsem se z lásky a přes dlouholetý odpor skoro celé rodiny mé ženy, kterou můj otec naproti tomu srdečně přijal.

Mladá Gertrude Thiebergerová na břehu Vltavy (1918)

JOHANNES URZIDIL

11 1898

1	2	3					4	5				6					
Vorlaufende Zahl	Datum des angestell- ten Geburts- Mittheilung	der Geburt					todd- geborene Kinder	Der Beschneidung oder Namensbeilegung				des Kindes		Geburt			
		Tag	Monat	Jahr	Haus-Nr.	Ort		Bezirk	Name	Geschlecht							
											männlich	weiblich	Tag	Monat	Jahr	Ort und Haus-Nr.	mit genauer Angabe der Geburtsfolge
2		20	Julii	1898	159	Golčův Jeníkov											

JOHANNES URZIDIL / KDE ÚDOLÍ KONČÍ

Má žena zůstala po celý život přesvědčenou židovkou, já jsem zůstal katolíkem. Po dosavadních čtyřiačtyřiceti letech našeho manželství, kterým předcházela čtyři léta tajného zasnoubení, jsme neměli sebemenší náboženský konflikt a domníváme se, že jsme sami dokladem toho, že takovéto láskyplné společenství, plné vzájemné úcty, je možné. Tím, že jsem se seznamoval s židovstvím, upevnily se základy mého křesťanství a židovství mé ženy se zdokonalilo. Litujeme každého, kdo mění svou příslušnost k náboženství z oportunních důvodů nebo ji bere na lehkou váhu, či dokonce na ni zapomíná, neboť jsme hluboce přesvědčeni, že osobní život, bytí každého lidského společenství a vztahy jednoho společenství k druhému musí mít nábožensko-etický základ a že nedorozumění, nevraživosti a války ve světě jsou způsobeny pohrdavým vztahem k základním náboženským příkázáním, která jsou dodržována jen navenek, v praxi se však vůbec nezachovávají. Opravdový člověk se projevuje jedině láskou a obětavostí. Jedině v tom je skutečné židovství a skutečné křesťanství. Jedině láska a obětavost odlišují člověka od všech ostatních tvorů, které známe, a dovolují nám chovat i nadále naději, kterou Kant shrnul do těchto slov: „Při smutném pohledu na různé druhy zla, které doléhají na lidské pokolení z přirozených příčin, ale především a daleko víc na ony druhy zla, které si lidé působí sami, může lidskou mysl rozjasnit jedině pomyšlení, že by to mohlo v budoucnu být lepší – chce to však nezištnou ochotu.“

JOHANNES URZIDIL / HRY A SLZY

V tom okamžiku vstoupila do třídy Stella a vzápětí řečtinář profesor Komma. Rázem bylo ticho.

„Hehe,“ řekl Komma, to jsou mi pěkné věci.“ Nikdo se nehnul.

„Hehe,“ ječel. „Tak jako olej vlitý do vzdutých vln působí konejšivě, stejně zapůsobila řeč výtečného Nestora na kovolesské Achajce. Takovému vandalství býval v patách karcer. Krásný Lample, proveďte repetitio!“ Krásný Lample, jinak praubohoučský klouček, začal reprodukovat odstavec z Periklovy řeči nad padlými Athénany. Potom překládal z němčiny do řečtiny. Text končil slovy: tma noci, což mělo správně znít „to skotos tes nyktos“. Lample však myslel, že to má

Podle tohoto záznamu v židovské matrice města Golčův Jeníkov se tu narodila dne 20. července roku 1898 v domě čp. 159 a 30. července pak dostala jméno Gertrude – otcem dítěte byl zdejší rabín PhDr. Karl Thieberger, dívčinou matkou pak Sophie, roz. Wachtelová, kmotry dívčinými se stali Lazar Schrecker a Bernard Schlesinger z Golčova Jeníkova, porodní bábou byla Julie Picková také odtud.

zpřesnit, a přeložil „To skotos tes nyktos meses“, tma půlnoci.

„Nyktos jen,“ vyjel na něho Komma.
Lample, domnívaje se, že „nyktosjen“ je jemu neznámé řecké slovo, ochotně vyhověl a řekl: „Nyktosjen.“

A tu Komma, předpokládaje, že Lample opatřil slovo „nyktos“ nepřislušnou koncovkou, zvolal znovu: „Nyktos jen!“

„Nyktosjen,“ opakoval Lample v domnění, že mu profesor nerozuměl.

„Nyktos jen!“ zařval Komma, a zapomenuv na veškerou formu, dodal s výrazem zoufalství: „Sedni si, pitomče!“

Krásný Lample se rozechvřen posadil za hurónského řevu třídy, jenž vyvolal u profesora nový výbuch vzteku. „Ticho!“ křičel. „Sic volo, sic iubeo, stat pro ratione voluntas! Tohle je mi generace! Žádná úcta k učiteli. To jste měli vidět včera na Příkopech hejtmana generálního štábu, jak ten mě uctivě zdravil. Býval mým žákem, ten hejtman generálního štábu. A jak daleko to dotáhl. Až do Haliče se dostal!“

Opět se začala zvedat vlna smíchu.
„Ticho!“ řval Komma, „ticho, vy nedbalci! My učitelé konáme svou povinnost až do úplného úmoru. Vysedávám hluboko do vonné noci, kdy bohové

i smrtelníci spí, a opravuji školní práce. A když mě volá manželka: Nykle, pojd' do postele! řeknu: Nikoliv, napřed práce a potom potěšení.“

Neběsní tak orkán, nevyjí tak vlny vichrem zpěněné do zkázonosných vírů na moři jako řehot, který teď propukl a z něhož zazníval i Stellin melodický smích.

Johannes Urzidil *To byl Kafka*

JOHANNES URZIDIL / TO BYL KAFKA

Čeští básníci a spisovatelé, dosud hluboce ponoření do národně existenčního boje, se s touto sférou tak neztotožňovali, ačkoliv příznaky se objevují u Josefa a Karla Čapkových v literatuře a u řady výtvarných umělců a hudebních skladatelů, kteří usilovali o takovou formu výrazu, jíž bylo možné dosáhnout umělecké světovosti právě při bezprostředním zachování národních specifik. Proto byly také osobní vztahy německých spisovatelů s českými malíři a hudebníky živější než s českými spisovateli. Navíc tu působila přímo groteskní jazyková bariéra. Zdaleka ne všichni němečtí literáti uměli dobře česky (ačkoliv mezi německy píšícími Židy to tak většinou bylo) a jen málo českých autorů mluvilo nebo chtělo mluvit německy.

Pro německy píšící pražské spisovatele představovala tato občas přátelská, většinou politicky turbulentní a konfliktní symbióza – ne zcela prostá antisemitských rysů i z české strany – vzájemné ovlivňování a různorodá směsice pražského alchymistického tavicího kotlíku, causa causarum literární otevřenost, která se velmi brzy projevila ve všech literárních žánrech a pro niž bylo v té době mocným impulsem hnutí zvané expresionismus. Vždyť vzhledem k velké národní, sociální a konfesijní různorodosti Praha skutečně nabízela duchovní potenciál světového velkoměsta daleko více než leckteré mnohem lidnatější evropské metropole.

V Rilkovi utkvělo české prostředí trvale. „Český národní ráz“ mu zněl v uchu a spolupodílel se na leckterém

slovním či větném obratu v jeho díle. To je osud, jemuž se nevyhne nikdo a v žádné zemi, vždyť je to i obohacení vlastního jazyka. Ale Rilke se od Prahy brzy odvrátil. Jen krátce se podílel na životě a osudech města a země, pramálo sdílel jejich bolest a štěstí. Nic takového však nelze tvrdit o Paulu Leppinovi, Franzi Werfelovi, Paulu Kornfeldovi, Maxi Brodovi, filozofu Felixi Weltschovi, nábožensky zaníceném Hugovi Bergmannovi, kritickém mentorovi Willy Haasovi nebo „zuřivém reportérovi“ Egonu Erwinu Kischovi.

Já jsem například četl Tolstého a Dostojevského nejen v německém překladu, ale i v českém, což znamená, že tyto autory nechápu jen hlavou, ale rovněž i spřízněným srdcem. Moderní české malířství, radikální a odvážné, otevřelo široký výhled do Francie. Všude nás obklopovala výjimečná přirozená muzikálnost Čechů a nejlepší projevy wagnerismu, který se, už skomírající, v Praze dlouho pěstoval, překonala nová hudební epocha zahájená dílem Alexandera von Zemlinského, učitele a švagra Arnolda Schönberga. Přirozeně jsme se nemohli ani nechtěli vyhnout vlivu dramát Gerharta Hauptmanna a Franka Wedekinda, vlivu poezie Stefana Georga a Huga von Hofmannstahla, ale Praha zůstala autochtonním, přímo autarkním světem, který například takový Karl Kraus – ačkoliv pocházel ze středních Čech – z Vídně vůbec nechápal a bezesporu vůbec nedocenil.

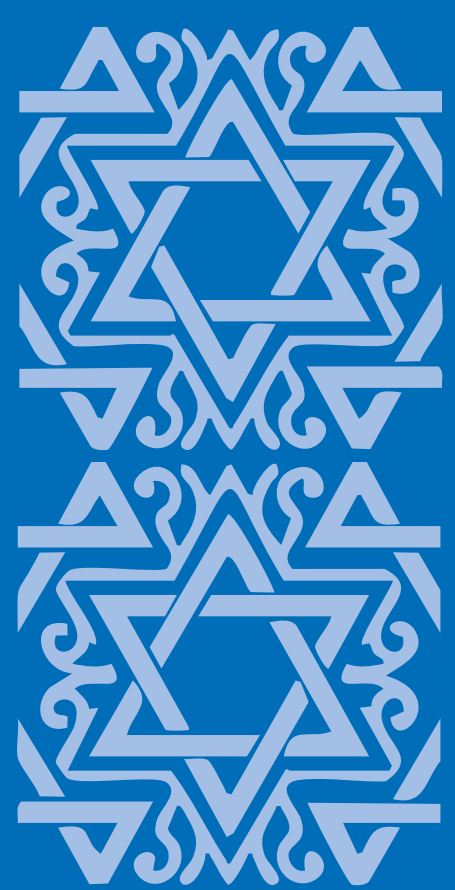
Kafkova osobní známost s Jiřím Langerem, který žil léta jako chasid mezi východními Židy a svá díla psal česky i německy, byla staršího data a zprostředkoval ji Max Brod. Jiří Langer také po Thiebergerovi dával Kafkovi hodiny hebrejštiny. Ovšem Kafka se zajímal především o Bibli a Talmud, nikoliv přímo o kabal, o tu jen v lidové chasidské formě (viz Max Brod: Johannes Reuchlin). Na hodiny hebrejštiny k Langerovi chodil Kafka společně s Felixem Weltschem a básnířkou a pohádkářkou Miriam Singerovou.

Max Brod uvedl v dokumentech ke Kafkově životopisu Fuchsovu vzpomínku na přátelství s Kafkou, které začalo v roce 1912 v kavárně Arco, později tak proslulé, a končí Kafkovým pohřbem. Od Kafkova zasypaného hrobu jsme s Fuchsem odcházeli v mlčenlivém ochromení. Co se ještě dalo říct? Věděli jsme, že jsme nyní osiřeli. Teprve po několika hodinách jsme ve Fuchsově stísněném bytě zase našli slova, netýkala se však našeho zármutku, ale obyčejných věcí kolem nás, vázy, džbánu, skříně, protože o předmětech se dalo nejsnáze mluvit, když ta velká tvůrčí konstanta navždy odešla. A konstantou pro nás Kafka byl – i když se za ni nepovažoval – navzdory aforistice a fragmentárnosti ve svém životě a díle. Budoucnost nám přichystala ještě lecjaký zármutek. Ale myslím, že žádné hoře nebylo tak hluboké a těžké.

Na paralelu mezi Kafkou a Marcem Chagallem (narozen v roce 1887) jsem poukázal už počátkem třicátých

JOHANNES URZIDIL

Marc Chagall: Já a vesnice

let v uměleckém časopise Forum, který vycházel v Bratislavě. Vedl mě k tomu dominantní židovský prvek u obou géníů. Fotokopie této studie se mi oklikami dostala znovu do ruky až nyní, v roce 1965. A zdá se mi pozoruhodné, že jsem už tehdy (v recenzi první Chagallovy výstavy v Praze ve výstavní síni Huga Feigla) zmínil všechny umělce, kteří měli pro Kafku význam nebo rozhodně musejí být v souvislosti s ním jmenováni. Je to samozřejmě Kubin, ale také Hieronymus Bosch, Callot, Goya, E. T. A. Hoffmann, James Ensor a Paul Klee. Napsal jsem tehdy: „Také u Kafky se jako u Marca Chagalla, Žida z ruského Vitebska, objevuje nezměrná povaha (širokaja natura), také u něj je podivnost maloměstského světa (u Chagalla vesnického) prodchnutá chasidskou moudrostí. I u něj se kytice květín náhle zvětší do nadživotní velikosti, člověk jako by prudce letěl nad krajinou (sám, ne balonem nebo letadlem), i u něj lidé jezdí na neobvyklých předmětech podivným prostorem, domácí náčiní se dává do hovoru se svými uživateli, věci a zvířata zasahují do života lidí.“

JOHANNES URZIDIL / GOETHE V ČECHÁCH

Historie této knihy začíná v germanistickém semináři profesora Augusta Sauera na pražské německé univerzitě roku 1914. Roku 1932 mohl autor ve vídeňském nakladatelství Dr. Hanse Epsteina vydat její první, dnes už dávno rozebranou verzi (Goethe in Böhmen).

Sedmnáct Goethových českých cest nebylo pouhými „lázeňskými pobyty“, za něž se mnohdy a poněkud pohrdlivě pokládají, nýbrž výpravami, které dalekosáhle ovlivnily život i mnohostrannou tvorbu tohoto génia a otevřely mu nový svět, zvláště slovanský.

Při práci mi velmi prospívala podrobná znalost míst mé rodné země, a sice Karlových Varů, Mariánských a Františkových Lázní, Chebu, Teplic a okolí, jež jsem navíc mohl doplnit studiem v českých zámcích, které Goethe navštívil nebo jejichž urozené majitele osobně znal a jejichž potomci mi ještě před rokem 1939 zpřístupnili cenné materiály a archivy.

Mým cílem bylo napsat obecně poutavou knihu, žádnou příručku jen pro učené hlavy. Chtěl jsem odhalit vzájemný vztah mezi zemí a básníkem, a českou látkou doplnit tak často a šťastně shromažďovaný materiál italský a švýcarský. Nic jsem proto nepokládal za předem „známé“. Před částí výkladovou vyhrazuji místo stručným charakteristikám, aby si čtenář nejprve udělal přehled o přímých styčných plochách mezi Goethem a českými jevy, příp. jevy, s nimiž se v Čechách setkal.

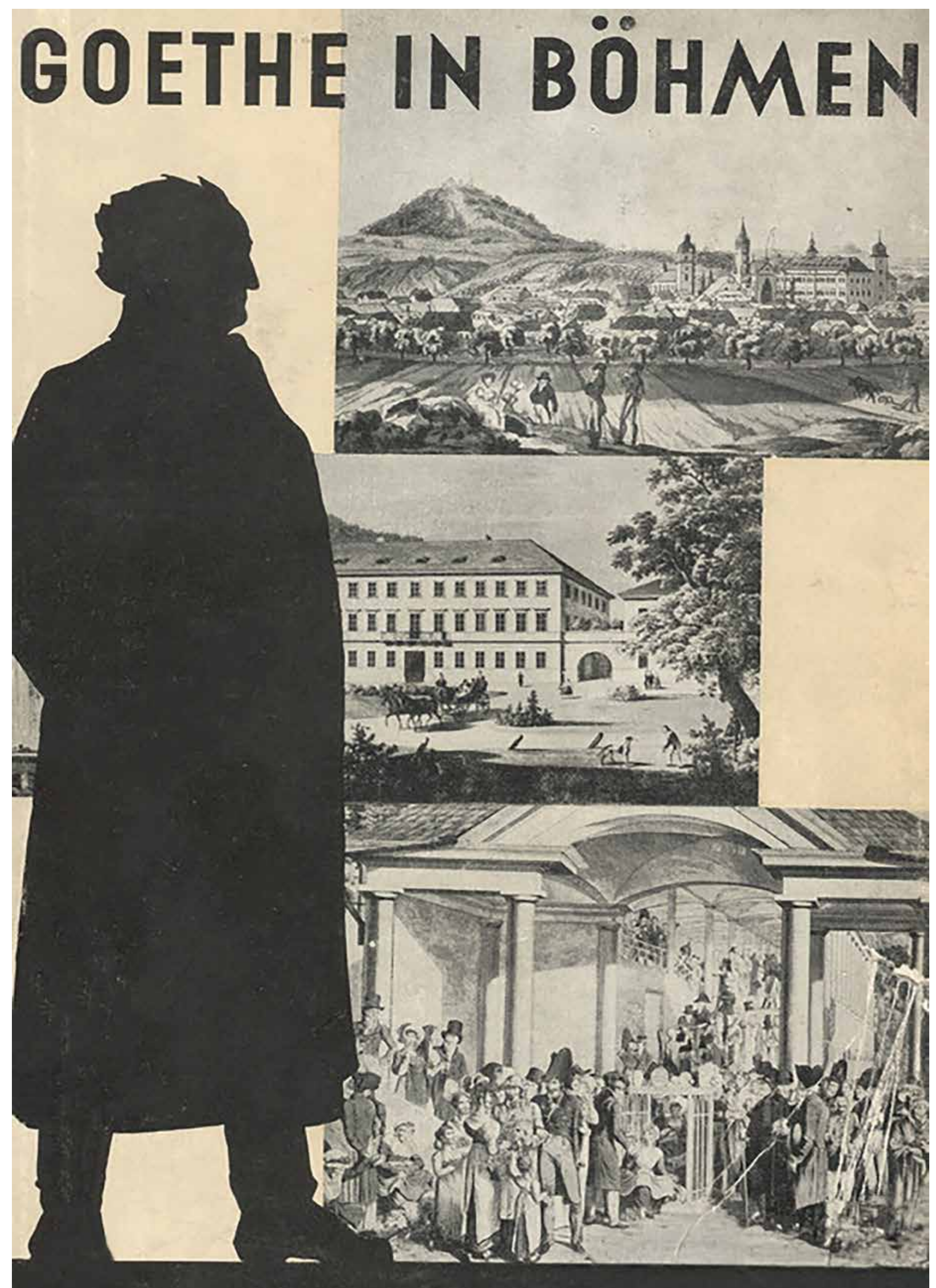
Dále bylo zvláště důležité ukázat krajinu jako kontinuum působící esteticky i mravně a nastínit její odraz v Goethově díle; zachytit kulturní prostor z hlediska historického a náboženského i s ohledem na jeho tehdejší situaci sociální a národnostní; předestřít styky s německými i českými obyvateli Čech a nastínit vlivy pražské. Zvláštního místa se dostalo přírodnímu bádání.

JOHANNES URZIDIL / GOETHE V ČECHÁCH

1807 / KARLOVY VARY A OKOLÍ

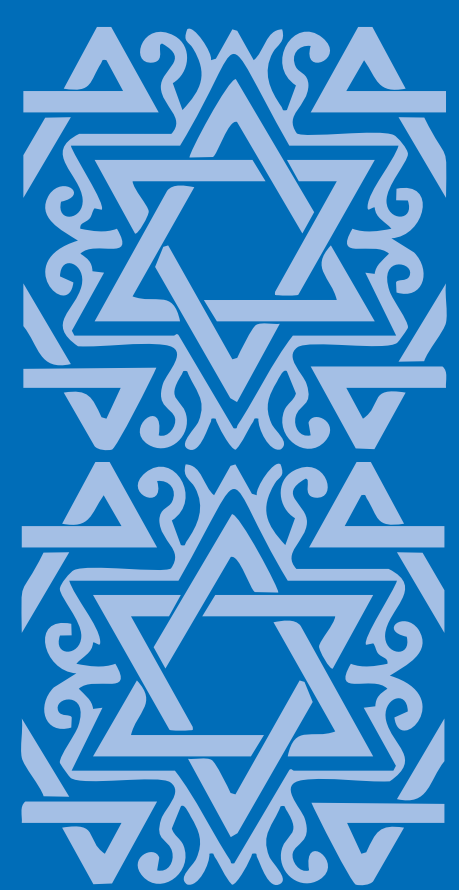
27. května až 8. září / 105 dní

O létě 1806 si do Sešitů o dnech a letech k roku 1807 Goethe poznamenal: Loňský pobyt v Karlových Varech natolik zlepšil můj stav, abych štěstí, že jsem nepodlehł onomu velkému válečnému zlu, jež udeřilo, mohl bez pochyb připsat pečlivě užívané kúře. Proto

JOHANNES URZIDIL

jsem se rozhodl k opětovné cestě, a to brzké, a na místo jsem dorazil už v druhé polovině května.“ Cíl cesty byl stejný jako loni. Zpětně se mu pobyt roku 1807 jevil tak významný, že se ještě v roce 1831 chystal záznamy o něm zveřejnit (Eckermann, 17. února). A vskutku patřily ony měsíce strávené v Čechách k zvlášť plodným obdobím básníka, kreslíře i vědce Goetha. K tomuto českému období patří i pět novel později zahrnutých do *Viléma Meistera let tovaryšských* (Wilhelm Meisters Wanderjahre).

Politický obzor od loňského léta jen ještě více potměl. Příznačně o tom svědčí Napoleonův vítězný příchod do Výmaru. Carl August vévodství zachránil jen o vlasek – a patrně pouze zásluhou pevného a důstojného postoje vlastní manželky. Ženy se osvědčily. V Goethově domě čelila Christiana udatně francouzským marodérům. Byla teď Goethovou ženou i formálně. Podoba Výmaru se změnila vnitřně i navenek, v neposlední řadě i smrtí matky vévodkyně Anny Amalie. Zatímco Goethe a jeho vévoda dleli v Karlových Varech, Prusko kráčelo vstříc osudné katastrofě tylžského míru.

Goethe opět cestoval s Riemerem. Ještě než 27. května u Krásné vkročil na českou půdu, musel se na hranici seznámit se zákazem veškerých politických hovorů

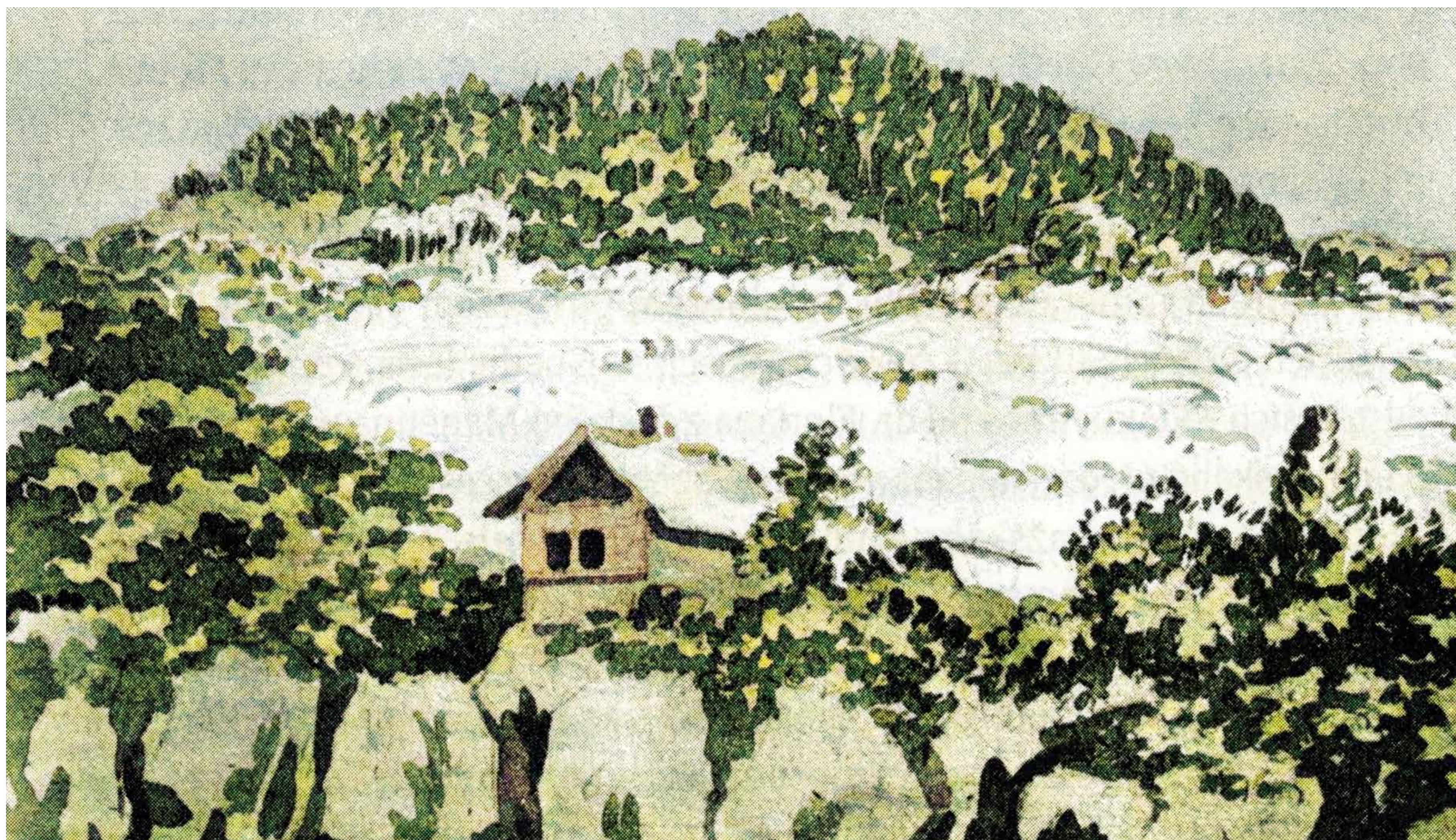
v rakouských zemích. Ten se však u vznešených cizinců prakticky nebral zcela vážně, neboť rakouská nařízení a opatření se vůbec málokdy uplatňovala tak rozhodně, jak se tvářila. Goethe beztak nepatřil k velkým příznivcům politických rozprav, ačkoli vystříhat se jich bylo v této pohnuté době těžké. Po noci strávené ve Františkových Lázních, kde si cestující dopřáli „chebské kyselky“ (jak se říkalo vodě z Františkova pramene), dorazili 28. května – právě na den Božího Těla, jeden z největších katolických svátků – do Karlových Varů, kde se Goethe opět ubytoval „U Tří mouřenínů“.

Goethe se opět ubytoval „U Tří mouřenínů“

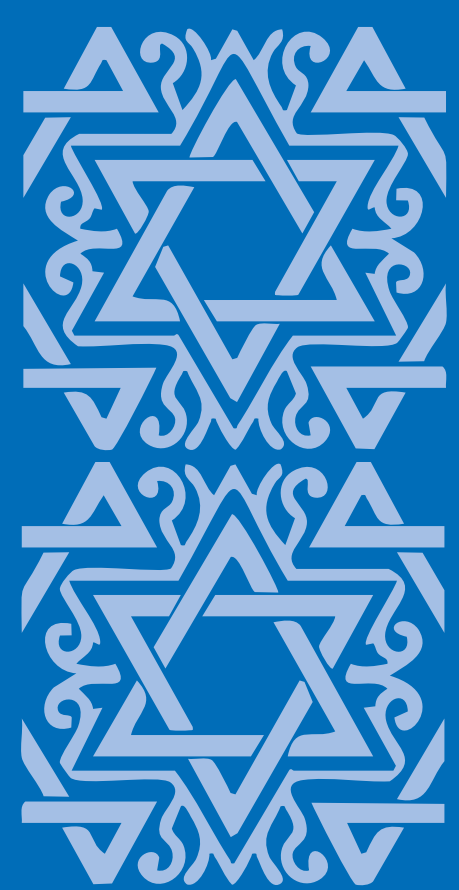
O svých společenských stycích zpravuje v *Sešitech o dnech a letech*. Od 6. června do 14. července tu pobýval jeho vévoda, který pak odejel na schůzku s Napoleonem, ale 13. srpna se znovu vrátil do Čech,

Johann Wolfgang von Goethe: Karlovy Vary. Jelení skok/Karlovy Vary. Der Hirschsprung, 1807

JOHANNES URZIDIL

do teplických lázní. Z dřívějších karlovarských známých může Goethe opět pozdravit hraběte Corneillana, jehož umělecké sbírky tentokrát obsahují i kresby Caspara Davida Friedricha (jeho práce znal Goethe už od roku 1805). Mnohé z Friedrichova umění se atmosférou i zeměpisně váže k Čechám a u kreslíře Goetha se neminulo účinkem.

JOHANNES URZIDIL / GOETHE V ČECHÁCH 1821

MARIÁNSKÉ LÁZNĚ A OKOLÍ, CHEB
A FRANTIŠKOVY LÁZNĚ

27. července až 13. září / 49 dní

Zjara 1821 si Goethe dal od Grünera z Chebu zaslat kurlisty Františkových a Mariánských Lázní. Pro tento rok si letní pobyt hodlal rozdělit mezi tato dvě lázeňská místa a Karlovy Vary. Ale mělo to dopadnout jinak. Jeho duchovní vazby na Čechy se mezitím prohloubily. Od října předešlého roku si s hrabětem Kašparem ze Šternberka sídlícím na zámku Březina u Rokycan dopisuje o otiscích pravěkých rostlin. Vznikne tak obohacující vztah. Od ledna se Goethe důkladně věnuje prvotině *Příspěvky k poznání zraku ze subjektivního hlediska* (Beiträge zur Kenntnis des Sehens in subjectiver Hinsicht) významného českého vědce Jana Evangelisty Purkyněho. V první polovině července přijel z Mariánských Lázní dr. Rehbein, přivezl soubor tamějších minerálů a rozkvět nových lázní líčil tak příznivě, až se Goethe rozhodl, že léčbu tentokrát podstoupí výhradně tam. Toto rozhodnutí mělo závažné důsledky. Když Goethe 27. července dorazil do Aše, kde ho starý známý poštovník Langheinrich

Jean Baptiste Isabey: Císařovna Marie Ludovika, 1812

Ulrika von Levetzow s matkou a sestrami v roce 1822

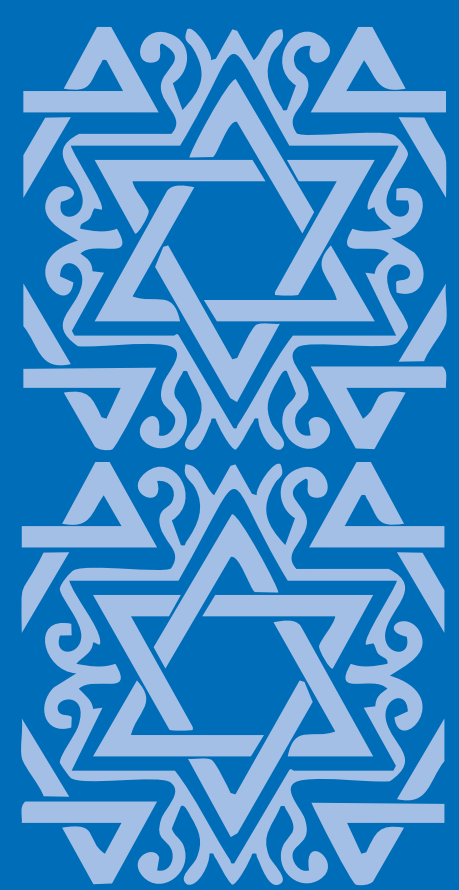
bavil „mnoha starými i novými historkami“, ani příští den, ve Františkových Lázních a Chebu, nemohl tušit, že jeho srdce stojí před vulkanickou událostí. 29. července je v Mariánských Lázních a ubytuje se v domě hraběte Klebelsberga, nové, takřka palácovité budově, kde tráví léto i paní Amalie von Levetzow s rodiči a dcerami. Je známo, jak významné období v Goethově životě založilo toto sousedství, poslední období velkých citů, spojených s třemi českými cestami v letech 1821, 1822 a 1823.

Goethe o Marii Ludovice věděl víc než ona o něm. Už v létě 1808 mu o ní v Karlových Varech a Františkových Lázních nadšeně vyprávěli vídeňští přátelé, a tehdy si k jejímu jménu dokonce připsal pár humorných historek. Teď jí ho měli na večerní slavnosti v „Saském sále“ představit. Ale nejdřív přišel na řadu hrabě Peter Corneillan, který měl odevzdat soubor svých karlovarských vedut, jež císařovna s díky předala své nejvyšší hofmistrové hraběnce Althannové. Následovala dlouhá řada Liechtensteinů, Colloredů, Razumovských, nejrozumnější staré i novější šlechty. Poté byl představen rovněž autor pozdravné básně i *Tassa*, a rozená princezna d'Este se milostivě usmála. Byla unavená po cestě, ale přesto došlo na pár slov, takřka na rozhovor. V dopise, který ještě té noci svědomitě napsala choti, rozhodně s jistou pýchou poznamenala, že „slavný autor Goethe“ vytvořil „příležitostnou báseň na [její] příjezd“ a hrabě Corneillan, „velmi milý a příjemný muž, že ji obdařil karlovarskými krajinami, které sám nakreslil“.

Císařovnin zjev musel básníka fascinovat. Protože pro ni a na ni napsal ještě další tři básně a celý soubor dal na vlastní náklady ihned vytisknout (300 exemplářů za 75 zlatých).

JOHANNES URZIDIL

Jisté je, že by se byl Goethe těžko porovnal se složitými poměry v Rakousku, jehož panovník byl sešvagřen s Napoleonem a zároveň stál proti němu, kde proti sobě – jako ve všech dobách – působily liberální a konzervativní síly a kde arcireakcionář Metternich současně razil Německu cestu k osvobození od cizí nadvlády, v důvěřivé naději, že tlak domácího absolutismu, byť jakkoli velký, bude méně citelný než cizí.

V krátkém čase, který byl Marii Ludovice ještě dopřán, na Goetha vzpomínala vždy s otevřeným srdcem. Protože na Goethův podnět četla Wielandovy romány a veršované povídky, poslal jí Carl August zprávu o výmarské zednářské slavnosti na Wielandovu památku s Goethovou smuteční řečí (z 18. února 1813). Za tuto zasilku ještě pochvalně poděkuje. Ale křehké stvoření už šířila nemoc. Postonávala a 7. dubna 1816 ve věku devětadvaceti let zemřela.

Goethe byl hluboce otřesen. Jak napsal svému nakladateli Cottovi, ztráta císařovny ho zasáhla natolik, že před ní jeho básnický talent umlká.

Tváří v tvář českému katolicismu však nikdy nezapomínal, že má co dělat se zemí, u jejíchž osudových historických zlomů stál vždy náboženský (a současně nacionální a sociální) nonkonformismus. Tento poznatek nemohlo přehlušit vyhraněné katolictví německých obyvatel, jež ho v Čechách obklopovali, ani Čechů, jejichž národní povahu znal nepřímou. K tomu přistupovalo, že řada z těch českých osobností, jichž si velmi vážil, se od církve buď odvrátila, nebo se proti ní postupně přímo vymezila. To platilo stejně tak pro hraběte Kašpara Šternberka, který se vzdal kněžství, jako pro exjezuitu Dobrovského, pro klerika Bolzana, jehož církev zavrhl, zrovna tak jako pro někdejšího

piaristu Purkyněho, který se vlastními silami pozvedl z klerikálních hlubin“ (Knebelovi, 14. prosince 1822). Goethe však u těchto duchů hodnotil jejich působnost mimonáboženskou, a to nikoli v souvislosti s katolickým způsobem života, který na něho v Čechách, kde se stal podstatnou součástí citového světa samotného lidu, zapůsobil. Na druhou stranu tu jako mocné vzory věrnosti přesvědčení, snahy po pravdě a mravní čistoty působili Hus a Komenský, a jakkoli jejich jména ukazovala k vzdáleným historickým souvislostem, v duchovním životě, a nejen českém, žili dál. Goethe si vážil obou.

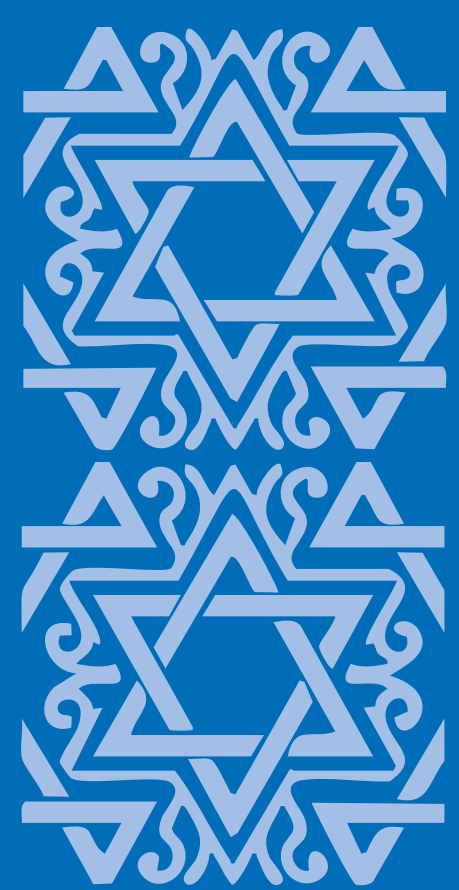
V Chebu jako prvního člověka, s nímž zůstal v trvalém spojení, poznal již několikrát zmíněného sběratele (a kata) Carla Huša. Ten se narodil roku 1761 v Mostě, pocházel z katovské rodiny, ale získal gymnaziální vzdělání. V mládí se marně ucházel o nejrůznější místa, jež mu ovšem rodinné ódium znemožnilo získat, a tak nakonec přece jen otcovský úřad převzal. Brzy ovládl důležité umění setnout provinilce jedinou ranou meče. Ale jelikož si osvojil i znalosti lékařské, léčila se u něho řada lidí, a úřady ho proto občas popotahovaly za mastičkářství. Zato měšťanská dcerka Sophie Eberlová, kterou ošetřoval, si ho z vděčnosti vzala. Když však roku 1788 císař Josef II. zrušil trest smrti, nastaly Hušovi krušné časy, protože chebská městská rada mu nadále ponechala jen úkol pranýřovat, což neskýtalo dostatečnou obživu. Tato nepravidelná činnost mu ovšem umožnila, aby se věnoval vlastním zálibám, k nimž patřila především činnost spisovatelská, a tak sepsal pojednání o pověře, pro něž však nenašel nakladatele. Poté začal malovat erby a kopie starých obrazů. Ale především ho bavilo sbírat kuriozity (zbraně,

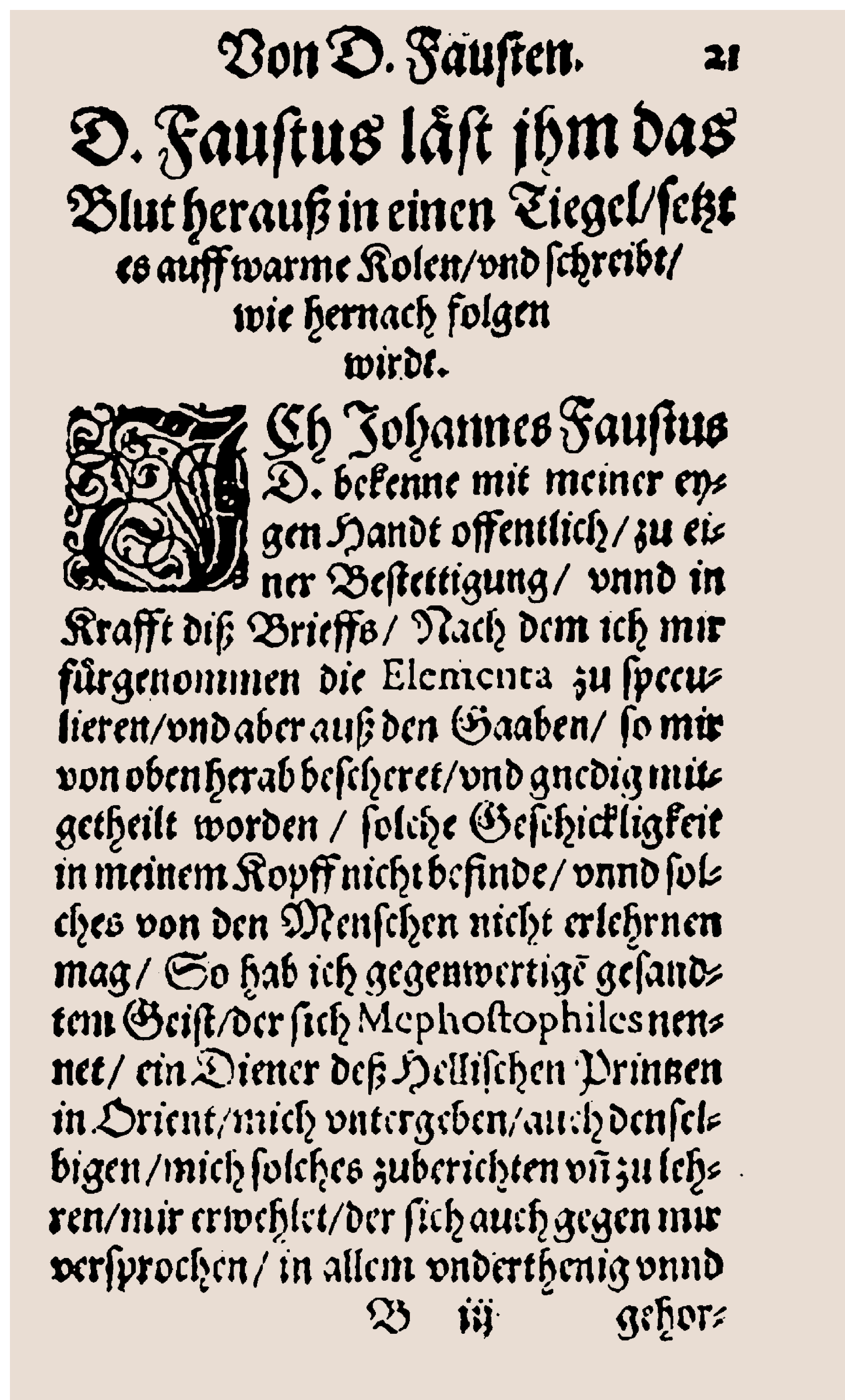
Ulice směrem k Mlýnské bráně v Chebu

JOHANNES URZIDIL

sklenice, vázy, lampy), přírodniny (různé druhy dřeva a minerály, jejichž naleziště tajil), a zejména staré mince. Jeho sbírka v Ameneigasse u Mlýnské brány se stala jednou z chebských pozoruhodností.

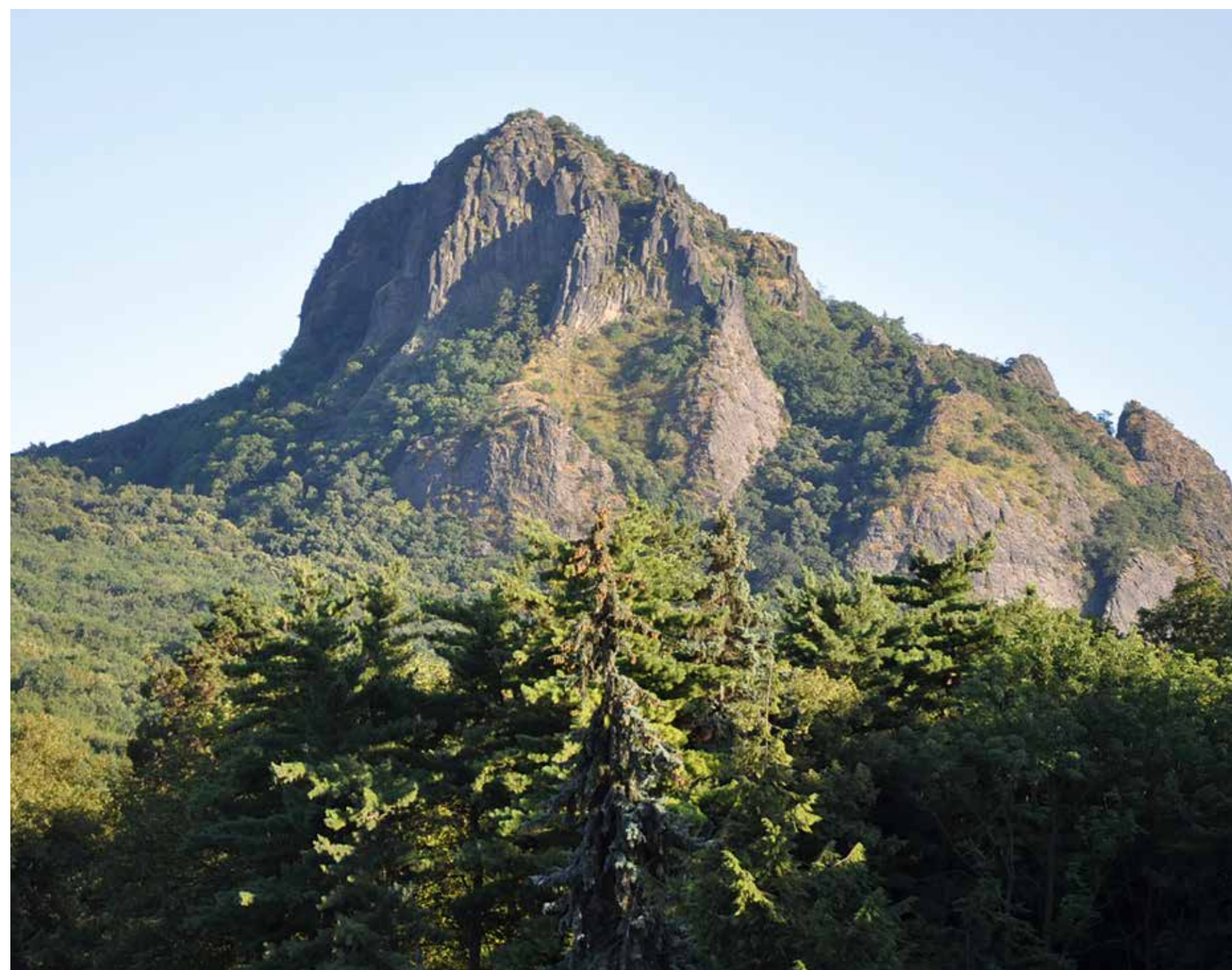
JOHANNES URZIDIL / GOETHE V ČECHÁCH IMAGINÁRNÍ PRAHA

Goethe Prahu nikdy nenavštívil, a přesto tvoří v jeho životě zvláštní kapitolu. Pomyslně se mu jméno města patrně vyjevilo záhy. Legendární Faust jede o půlnoci na kouzelném oři z Prahy do Erfurtu. V *Historii o doktoru Johannu Faustovi* se Faust na své třetí kouzelné cestě dostane do Prahy, která je v onom raném tisku faustovské knížky topograficky vcelku výstižně a podrobně popsána. (Marlowův *Faust* se v Praze hrál jako německá lidová hra roku 1651, přičemž šlo o třetí z doložených inscenací vůbec.)

JOHANNES URZIDIL / GOETHE V ČECHÁCH TEPLICKO ZÁPADNÍ ČECHY 1818–1823

Za teplických pobytů vzbuzovaly Goethovy přírodovědné zájmy zvláště tři okolní body: Bořeň a nerostná naleziště Krupky a Cínovce.

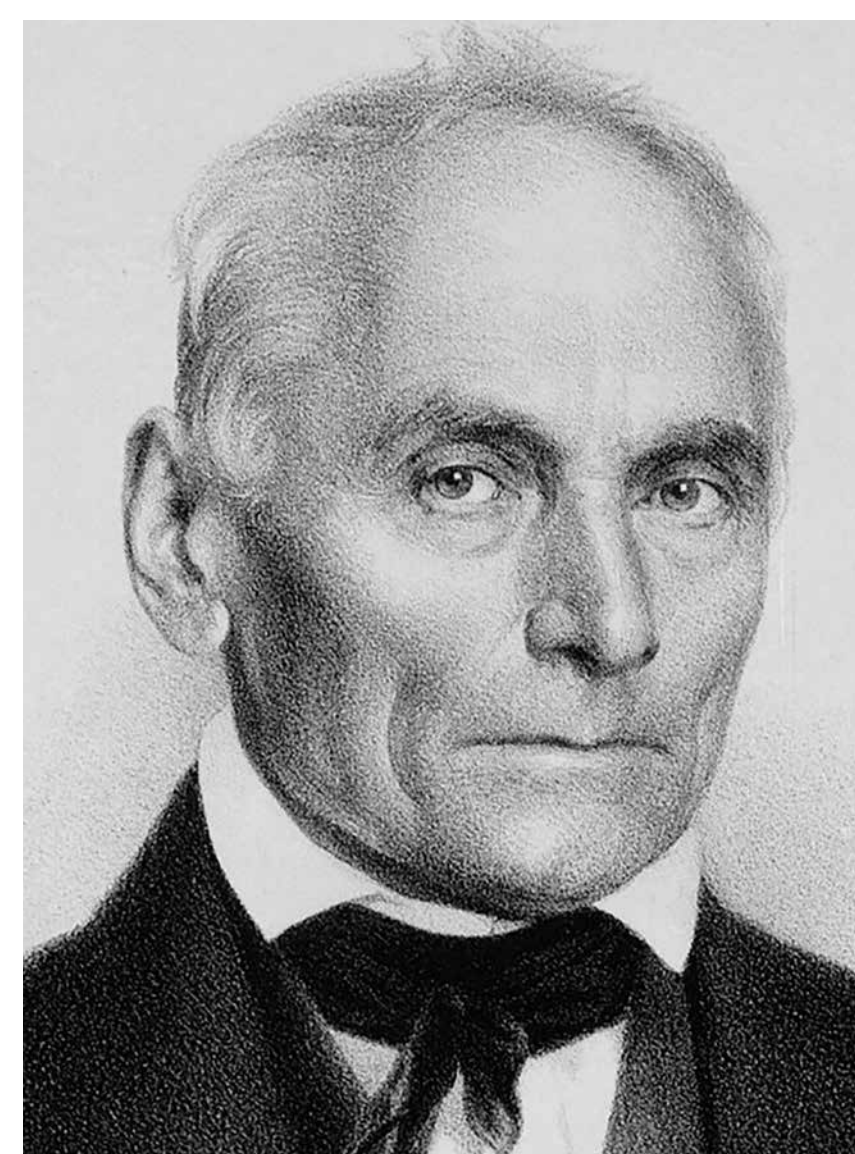
Bořeň (německy zvaný též „Bílínský masiv“, Biliner Stein) se zvedá nedaleko městečka Bíliny, jež je známé svými minerálními prameny. Tento znělcový útvar,

největší ve střední Evropě, tvoří velmi nápadný krajinný prvek. Malebnými sloupovitými útvary zaujme stejně tak jako subalpínskou flórou. Romantický obrys vrcholku Goetha několikrát zlákal ke kreslířským studiím, které i umělecky patří k jeho nejlepším českým skicám. Zmínky o významném znělcovém kuželi, na nějž opakovaně vystoupal, najdeme v jeho korespondenci několikrát.

V Purkyněho osobním životě sehrál Goethe důležitou roli, protože ho doporučil berlínskému fyziologovi Karlu Asmundu Rudolphimu, s jehož dcerou Julií se Purkyně později oženil. Přírodovědec, sám obdařený básnickými vlohami, se básníkovi snažil dostat jako překladatel. Převédl Goethovy básně do češtiny. Goethovské myšlenky světové literatury chtěl sloužit i širší překladatelskou činností a přeložil nejen Schillerovy básně a Tassův *Osvobozený Jeruzalém* (Gerusalemme Liberata) do češtiny, nýbrž i Kollárovy básně do němčiny a básně Františka Ladislava Čelakovského do polštiny. Stal se tak živoucím příkladem zásad humanity, jež roku 1867 vytyčil ve spisu *Austria Polyglotta* a které opatřil mottem: „Pouze duch smíruje veškeré rozpory.“ V této své práci se Purkyně přimlouvá především za vzájemnou znalost jazyků v habsburské říši, za změnu vídeňského politického centralismu ve zdravý konstitucionalismus, který by slovanským národům Rakouska zajistil přiměřený vliv v monarchii.

Purkyně byl silný, nekompromisní člověk, který coby vratislavský profesor (1823–1849) v německy mluvícím prostředí proklamoval své češství stejně odvázně, jako se po roce 1849 v Praze v ovzduší již silného českého nacionalismu

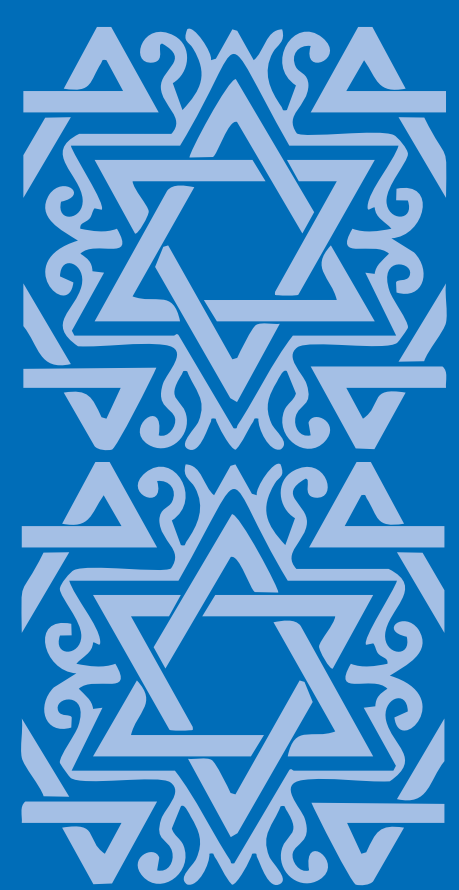

J. E. Purkyně

coby profesor fyziologie svobodně a otevřeně hlásil k německým duchům, které ctil. V užší české vlasti i v rakouském státě se vždy přimlouval za vyrovnání národnostních rozporů, to jest za naplnění češství v rámci humánního zemského patriotismu zahrnujícího oba zemské národy.

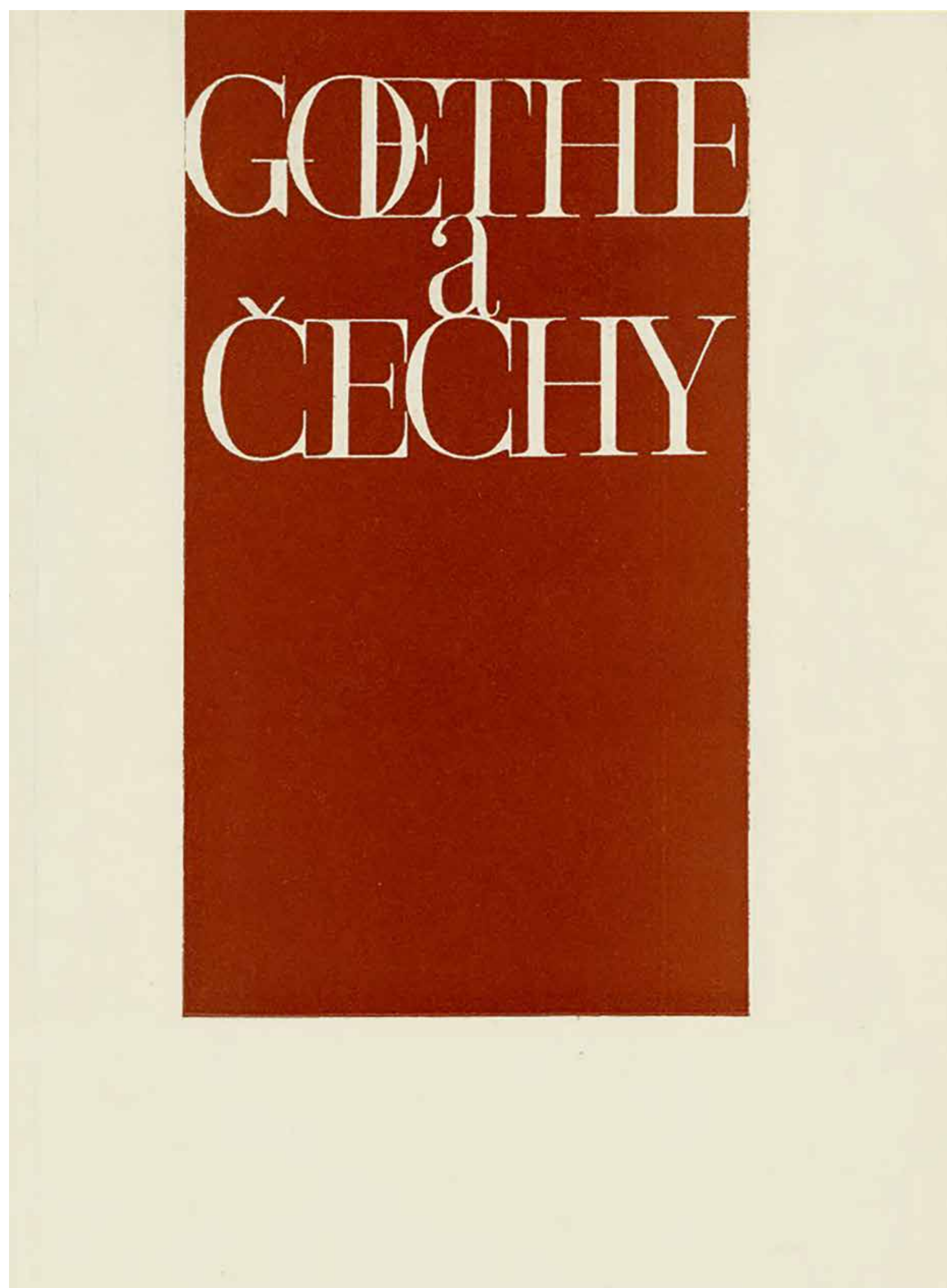

JOHANNES URZIDIL

Nejvýraznější a nejpůsobivější talent české romantiky Karel Hynek Mácha (1810–1836) se sice nikdy nedokázal zcela oprostit od dojmu z děl lorda Byrona (které četl v německých překladech), ale zároveň ho ovlivnili i Novalis a Goethe, jehož vztah k přírodě, prožitek jevů jako symbolů spoluutvářely Máchův vývoj a formu. K jeho oblíbené četbě patřil *Werther* i *Faust*, *Báseň i pravda* a *Vilém Meister*. Máchův první vydavatel Karel Sabina, který založil slávu tohoto zprvu málo uznávaného básníka, vypráví o jeho goethovském nadšení, s nímž po řadu týdnů dokázal v Praze strávit denně několik hodin před vystaveným romantickým fantastickým portrétem Mignon, protože mu prý zádumčivý pohled Goethovy románové postavy vléval do duše hluboký klid. To je tedy vpravdě romantické. Mignonina postava se pak také vrací v Máchově povídce *Márinka*. Nejdůležitější a nejkrásnější dílo Máchovo však představuje lyrickoepická báseň *Máj*, jež se zvláště v druhém zpěvu vyznačuje silnými faustovskými ozvuky (především na scéně matek).

Pro Tomáše Garrigua Masaryka (1850–1937) jako mladého učenice ještě ovlivněného Nerudovým odmítavým postojem ke Goethovi se *Faust* stal ústředním bodem nikoli literárních, nýbrž filozofických a sociálně etických úvah. Roli, kterou pro Goetha a především pro druhou část *Fausta* sehrála antika, přitom kupodivu zcela pominul. Ve studii o Goethově „titanismu“ (*Moderní člověk a náboženství*, 1897/98) Masaryk Goetha zásadně odmítá. „Faustovství“, tento hymnus racionálního egoismu, je prý nutno překonat. Ve faustovském problému tu Masaryk spatřuje problém

Goethe a Čechy 1785–1832: katalog výstavy, Výmar, Cheb, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Praha, březen–říjen 1964, Památník národního písemnictví 1964

Mignon, hrdinka Goethova románu Wilhelm Meister

obecně německý, faustovský nadčlověk mu ztělesňuje skeptický subjektivismus, jenž prý je pravým opakem české podstaty. České autory, u nichž nachází stopy titanismu, Masaryk zavrhuje jako nečeské. Ve faustovsko-německém nadlidství tkví podle Masaryka kořeny pruského pangermanismu.

DOSLOV

Od prvního vydání této knihy v roce 1962 dospělo bádání k některým novým poznatkům, které uvádíme společně s doplňujícími dodatky a některými opravami na následujících stránkách.

Archivy a knihovny bývalých šlechtických sídel v Čechách začlenila československá vláda do veřejně přístupných místních či státních sbírek. V roce 1964 uspořádaly výmarské „Nationale Forschungs- und Gedenkstätten der klassischen deutschen Literatur“ s pražským „Památníkem národního písemnictví“ společnou výstavu Goethe a Čechy představující obrazy, kresby, autografy a další materiál zachycující vzájemné vlivy mezi Goethem a Čechy. Výstavu mohli shlédnout návštěvníci ve Výmaru, Praze, Chebu, Karlových Varech a Mariánských Lázních.

Díky volnějším cestovním poměrům je v současné době opět snazší navštěvovat Čechy, a tudíž i tamější místa spojená s Goethovou osobou, o něž všemožně pečuje dr. Hugo Rokyta z pražského Státního úřadu památkové péče.

Autor na tomto místě děkuje nadšeným čtenářům a zainteresovaným badatelům z celého světa za jejich mnohdy velmi podnětný zájem. Zvláště ocenil podněty dr. Willyho Handricka (Magdala u Výmaru), Viktora von Kahler (New York), Wilhelma Muha (Elmshorn, Holštýnsko), dr. Kurta Oberdorffera (Ludwigshafen), profesora dr. Hanse Petzsche (Halle an der Saale) a patera Angela Waldsteina, OSB (Stift Ettal).

Johannes Urzidil, New York, září 1965